

FORMIRANJE I BORBE PARTIZANSKIH JEDINICA PRIJE ULASKA U BRIGADU

FORMIRANJE BATALJONA »BUDE BORJAN«^{*)}

Na području Bukovice anektiranom od Italijana, a naseljenom pretežno siromašnim srpskim življem, razvijao se ustanak pod uticajem oružane borbe protiv okupatora i domaćih izdajnika u Lici. Od ljeta 1941. do proljeća 1943. godine u tom kraju formiraju se partijske i skojevske organizacije kao i partizanske grupe, koje naglo narastaju. Od partizanskih grupa i Bukovičkog partizanskog odreda, u čijem sastavu su bili Srbi i Hrvati sa terena Bukovice i Šibenskog primorja formiran je, 9. maja 1942. godine, bataljon »Bude Borjan«, – prvi na području Dalmacije.

U početku je bataljon imao dvije čete. U štab bataljona postavljeni su slijedeći drugovi: Rade Bulat, komandant,³⁾ Ante Jurin Marko, politički komesar, Slobodan Macura, zamjenik političkog komesara, Dane Rončević Radula, operativni oficir i ujedno zamjenik komandanta, Obrad Knežević, obaveštajni oficir, Ignjatije Macura, intendant, i Milan Lacmanović, drugi intendantski oficir. U 1. četi na dužnost komandira postavljen je Božo Blažević, a na dužnost političkog komesara Frane Kursar. U 2. četi Mate Staničić je postao komandir, a Jovo Matić politički komesar.

Bataljon »Bude Borjan« je poslije formiranja uključen u Kombinovani odred u kojem su još bili: 1. proleterski bataljon Hrvatske, Bataljon »Marko Orešković« i Udarni bataljon Ličke grupe partizanskih odreda. Oni su dobili zadatak da očiste bosansko-ličko-dalmatinsku tromeđu od četnika i da napadnu i unište veliki željeznički vijadukt Bender i time onemoguće željeznički saobraćaj od Splita ka Lici.

Prikupljanje jedinica predviđenih za operaciju na tromeđi izvršeno je u vremenu od 12. do 15. maja.

Pošto je 1. četa Bataljona »Bude Borjan« obavještena od svog borca Milorada Stegnjanovića, učitelja, koji je bio u dosluhu sa četnicima u selu Krupa, da će četnici predati oružje partizanima, krenula je najprije u pravcu tog sela. Kada je stigla u Krupu, opkolili su je četnici koji su od njenog ljudstva zahtijevali predaju. Uslijed toga je došlo do pometnje u

*) Bode Borjan, poznati revolucionar i partijski radnik – Srbin iz sela Kričana kod Drniša, zatvoren je u lepoglavski zatvor od režima Cvetković-Maček. Ustaše su ga zvijski ubile juna 1941. godine.

3) Rade Bulat, operativni oficir Glavnog štaba PO Hrvatske, došao je sa 30 boraca Dalmatinaca iz Like da pomogne razvoj partizanskog pokreta u sjevernoj Dalmaciji.

četi, pa su četnici uhvatili 24 partizana i predali ih Italijanima, koji su ih strijeljali u Gračacu. Među streljanim je bio i operativni oficir štaba bataljona Dane Rončević Radule. Ostatak čete se probio iz okruženja i vratio u Bukovicu. Uskoro je 1. četa krenula preko ceste Ervenik – Žegar. Tog dana, 26. maja, četa je postavila desetinu u zasjedu, nedaleko od sela, desetinu sa kojom je bio Božo Blažević, komandir čete. Kad je naišao motocikl zasjeda ga je propustila, a na putnički automobil, koji je iza njega išao, otvorila je vatru. Iz automobila su izašla dva italijanska oficira koji su davali ogorčeni otpor, ali su oba poginula. Odmah zatim naišao je kamion pun italijanskih vojnika, na koji je desetina takođe otvorila unakrsnu vatru. Poginulo je 10 vojnika, a ostali su se razbježali. Jedan od dva ubijena italijanska oficira bio je istaknuti talijanski fašista i prefekt Zadarske provincije, Vezio Orazi, zbog čije pogibije su Italijani proglasili trodnevnu žalost u čitavoj Dalmaciji, a na svim javnim zgradama istakli crne zastave. Na mjestu pogibije ozidali su kamenu ogradu i zasadili dva mlada bora, koje su pristalice NOP-a stalno čupali. Potom su Italijani na prostor Kistanje – Zrvenik – Žagar uputili kaznenu ekspediciju, ubili 49 nedužnih ljudi, popalili oko 300 kuća i staja, zaplijenili zatečenu stoku i odveli oko 200 ljudi u internaciju.

Kombinovani odred u kojem se nalazio i Bataljon »Bude Borjan«, bez 1. čete, stigao je ubrzo na tromeđu i oslobodio sela: Plavno, Prljevo, Pribudić i Zrmanje, očistio to područje od četnika, napao na vijadukt Bender, Italijanima nanio teške gubitke, ali Vijadukt nije uspio zauzeti.

Bataljoni »Marko Orešković« i »Bude Borjan« 21. maja otpočeli su napad na ustaško uporište u selu Dolac. Ustašama su pritekli u pomoć četnici sa sjeverozapada i italijanska pojačanja iz Zadra, Benkovca i Kistanja. Žestoka borba je trajala nekoliko sati, a onda je Bataljon »Bude Borjan« prešao na juriš i neprijatelj je morao da odstupi. Tom prilikom je ubijeno 40 Italijana među kojima četiri oficira. Zarobljeno je 50 italijanskih vojnika i dva oficira, dok je Bataljon »Bude Borjan« imao dva mrtva borca. Zaplijenjena su tri bacača mina, četiri teška mitraljeza, šest puškomitraljeza, 50 pušaka, 14000 metaka i 90 mina i mnogo drugog vojnog materijala.

Uskoro su, 22. maja, Italijani odgovorili novim napadom. Oni su sa oko 1.500 vojnika prešli rijeku Zrmanju i napali na dvije čete Proleterskog bataljona i jednu četu Bataljona »Bude Borjan«. Pošto su naišli na jak otpor, morali su se povući pretrpevši znatne gubitke. Poslije protjerivanja Italijana partizani su srušili most na Zrmanji i porušili prugu Gračac – Knin na nekoliko mjesta. Ovi uspjesi Kombinovanoj odred uticali su na mnoge dotadašnje četnike, pa je dobar broj njih prešao u partizane, a još veći broj seljaka iz oslobođenih sela dobrovoljno je stupio u partizanske jedinice. Zbog toga je Bataljon »Bude Borjan« narastao na 240 boraca, pa je odlučeno da se formira još jedan bataljon, što je učinjeno 23. maja, kada je formiran Bataljon »Branko Vladušić«. Od ta dva bataljona je formiran Sjevernodalmatinski partizanski odred, što je veliki uspjeh NOP-a na teritoriji tromeđe.

Za komandanta Sjevernodalmatinskog odreda imenovan je Rade Bulat, za političkog komesara Ante Jurin Marko a za obaveštajnog oficira Obrad Knežević.

Za komandanta Bataljona »Bude Borjan« postavljen je Slobodan Maccura, za političkog komesara Vlado Peran a za operativnog oficira Stevo

Perić. Kroz nekoliko dana u bataljonu su imenovani: Miloš Nikolić Lede za obavještajnog oficira, Ignjatijo Macura za intendanta a Pero Veinović za referenta veze.

Po formiranju Sjevernodalmatinskog odreda, Bataljon »Bude Borjan« je dobio zadatak da djeluje na području Bukovice, Ravnih Kotara i Primorja a Bataljon »Branko Vladušić« na teritoriji tromeđe.

Sedmog jula 1. četa Bataljona »Bude Borjan« napala je karabinijersku stanicu u selu Nuniće. Za obezbeđenje napada upućena je na cestu između sela Nunića i Kistanje 2. četa. Karabinijeri su se predali tek kada su se partizani popeli na krov zgrade i u nju bacili bombe. Jedan karabinijer je poginuo, 10 je zarobljeno a zaplijenjeno je 11 pušaka, dva puškomitraljeza, jedan teški mitraljez i radio-stanica.

Slijedećeg dana, u zoru, pošli su italijanski vojnici u 12 kamiona u pomoć karabinijerima, u selo Nuniće. Partizani su ih dočekali u zasjedi i napali dobro organizovanom i sinhronizovanom unakrsnom vatrom. Ubili su 47 a ranili 41 vojnika, dok je 10 nestalo. Svi kamioni su zapaljeni. Usljedila je brza intervencija oko 1.000 italijanskih vojnika iz Kistanja i Ervenika, zbog čega se veći dio ratnog materijala nije mogao izvući. Zbog nadmoći neprijateljskih snaga partizani su morali da se povuku na nove položaje. Od minobacačke vatre poginuo je politički komesar bataljona Vlado Peran, a tri borca su ranjena

Razoružanje karabinijera u Nunićima. uništenje i zarobljavanje velikog broja italijanskih vojnika i paljenje 12 italijanskih kamiona je znatno uticalo na borbenu raspoloženu u sjevernoj Dalmaciji, a naročito u Bukovičkom kraju, odakle je tih dana dobrovoljno došlo u partizane oko 200 novih boraca. Poslije pretrpljenih gubitaka Italijani su povukli karabinijerske posade iz Biovičina Sela, Bjeline i Bruške a motorizovane kolone rijetko su prolazile bukovičkim cestama. Kada su morale da prolaze, činile su to uz pomoć tenkova i oklopnih kola. Da bi bili bezbjedniji, Italijani su porušili zidove i ograde i sasjekli šumu na 50 metara od puta.

Po naređenju štaba 4. operativne zone Bataljon »Bude Borjan« izvršio je 27. juna pokret ka planini Promini i Kosovskoj dolini, sa zadatkom da, sa 1. dalmatinskim udarnim i 2. dalmatinskim bataljonom djeluje na tom području.

U prethodnicu je određen 1. vod 1. čete, koji je prešao reku Krku sa ciljem da uspostavi vezu sa simpatizerima NOP-a u Promini i da uhvati živog brata Pavia Silova, ustaškog logornika, u selu Čitluku. Noću 28. juna nekoliko boraca se popelo na stepenice kuće logornika Silove. Fratar Silova je otvorio puščanu vatru i popeo se na krov dozivajući iz sveg glasa pomoć. Kako niko nije dolazio, zabravio se u sobu. Partizani su gredom razbili hrastova vrata, a on je otvorio na njih vatru iz pištolja. Kada je istrošio municiju, skočio je na komandira čete Stevu Prokića i počeo ga daviti golim rukama. Komandant odreda Rade Bulat ga je pištoljem prinudio da dignu ruke u vis, a čim je Rade stavio pištolj u futrolu, Silova je skočio i na njega da ga zadavi rukama. Tada je obavještajni oficir odreda Miloš Nikolić Lede priskočio i opalio na brata nekoliko metaka iz pištolja. Iako teško ranjen i u smrtnom grču, fratar je zgrabio sjekiru, ali mu je ona odmah oduzeta. U njegovoj kući je nađena čitava ustaška arhiva u kojoj se je nalazila i njegova prepiska sa Glavnim ustaškim stanom u Zagrebu.

Doznavši da su partizani stigli u Čitluk, ustaško-domobranski garnizon u Oklaju se u panici povukao prema Kninu, ostavivši u magacinu pet vagona kukuruznog brašna, dva vagona bijelog brašna i jedan vagon šećera.

Uz pomoć stanovništva partizani su prebacili hranu preko rijeke Krke, gdje su je prihvatili seljaci iz Bukovice i prenijeli u partizansku bazu u selo Ruište. Prebacivanje preko rijeke trajalo je čitav dan i noć zbog toga što se raspolagalo samo jednim čamcem.

Odmah potom održan je narodni zbor na kojem je komandant odreda Rade Bulat govorio o ciljevima NOP-a, o ulozi ustaša i četnika kao slugu okupatora, kako i zašto je ubijen logornik fratar Pavle Silova.

Poslije ove akcije Italijani, četnici i ustaše su krenuli u tri kolone ka planini Promini i obuhvatom opkolili Bataljon »Bude Borjan«. Štabovi odreda i bataljona su ocijenili da je situacija ozbiljna pa su odlučili da prihvate borbu na Prominskoj kosi. a zatim da pređu na juriš i probiju obruč.

Neprijatelj je otpočeo napad 30. juna u 6 časova ujutru. Bataljon »Bude Borjan« je u toku čitavog dana odbijao napade i prelazio u protivnapade, trpeći velike gubitke. Njegova 2. i 3. četa su u toku dana vršile pet uzastopnih juriša pokušavajući da probiju neprijateljski obruč, ali uzalud. Za vrijeme borbe čula se vatra u pravcu Kosovske doline. Pretpostavljajući da tamo djeluje Srednjodalmatinski odred, komandant bataljona je naredio novi juriš radi probijanja u tom pravcu. Cete su probile obruč u sumrak i izbile na prugu, gdje su ih u zasjedi sačekali Italijani i četnici. Došlo je do borbe prsa u prsa u kojoj su dvije čete djelomično razbijene, a borci su se probijali neorganizovano prema Bukovici. Neki su zalutali u sela u kojima su se nalazile ustaše, pa su tu ubijeni. U borbi na planini Promini bataljon je imao 28 mrtvih i nekoliko pobijenih pri probijanju ka Bukovici. I Italijani su takođe imali velike gubitke, koje su slijedećih dana kamionima prevozili ka Šibeniku.

Dolaskom u Bukovicu bataljon se razmjestio u zaseoku Vujasinovići da se odmori. Saznavši preko svoje obavještajne službe da se bataljon smjestio u Vujasinovićima, neprijatelj je pokrenuo još veće snage da ga opkoli. Slijedećeg dana, oko 6 časova ujutru, Italijani, pomognuti četnicima i ustašama iz Knina i Drniša, napali su bataljon sa svih strana. Bataljon se brzo sredio i pošao u proboj, glavninom prema Erveniku a sa dijelom snaga je zadržavao neprijatelja na njegovim pravcima nastupanja. Poslije nekoliko uzastopnih juriša borci 1. i 3. čete zbacili su Italijane i četnike sa kote Sljeme iznad zaseoka Tišma i izvukli se iz neprijateljskog obruča. Potom su se prebacili preko rijeke Zrmanje i uputili prema selu Ruištu – partizanskoj bazi na sektoru južne Like. Druga četa se kretala preko sela Kanaziri i stigla takođe u Ruište. U toj borbi bataljon je imao pet poginulih boraca.

Pošto nisu uspjeli da unište partizane, Italijani su svoj gnev iskalili nad stanovništvom zaseoka Vujasinovići, gdje su ubili 10 ljudi i bacili ih u čatrnju. Opljačkali su 400 ovaca i 150 volova i otjerali ih u Kistanje.

Bataljon »Bude Borjan« je pretrpio osjetne gubitke u borbama na planini Promini i pri probijanju ka selu Ruištu. Zbog tih gubitaka, savlađivanja velikih teškoća i neprijateljske propagande, jedan broj boraca je pokleknuo i dezertirao. Neki su se predali Italijanima i pokazali partizanske veze i baze. Čak se predao i obavještajni oficir bataljona Miloš Ni-

kolić Lede, preko koga su Italijani saznali za mnoge simpatizere i saradnike NOP-a, koje su pohvatali, neke pobili a ostale internirali. Italijanska vojska i milicija otpočele su hajku protiv pristalica NOP-a, pljačkale njihovu imovinu i palile im kuće. Cesto su stradali ljudi koji su se našli na putu, njivi ili livadi.

Štab Sjevernodalmatinskog NOP odreda i Okružni komitet KP za sjevernu Dalmaciju organizovali su 16. jula savjetovanje u zaseoku Kučićevcu blizu Ervenika, kome je prisustvovalo oko 50 aktivista NOP-a iz bukovičkih sela. Na savjetovanju je razmatrana politička situacija u Bataljonu »Bude Borjan«.

Poslije toga Glavni štab PO Hrvatske poslao je dva bataljona 3. ličkog partizanskog odreda pod komandom Doka Jovanića da pomognu narodu i borcima sjeverne Dalmacije u njihovoj borbi. Tek što su bataljoni otišli, 17. jula, Italijani sa oko 10.000 vojnika i nekoliko hiljada ustaša i četnika preuzeli su ofanzivu napadajući frontalno partizane na sektoru Zrmanja – selo Prevjes – Kom – Ruište – željeznička stanica Malovan. Pod pritiskom jakih neprijateljskih snaga bataljoni 3. ličkog odreda i Bataljon »Bude Borjan« uz neprekidne borbe 17. i 18. jula povukli su se u Veliku Popinu i Liku. I Bataljon »Branko Vladušić« pritisnut jakim italijanskim i četničkim snagama povukao se sa tromeđe ka Srbu.

Kada je stigao u Liku, Bataljon »Bude Borjan« je zajedno sa Omladinskom četom vodio žestoke borbe sa italijansko-četničkim snagama na sektoru Bruvno – Lisac – Srbski klanac. U tim borbama neprijatelj je imao preko 100 mrtvih i ranjenih vojnika, dok je bataljon imao 11 mrtvih a Omladinska četa sedam.

Poslije toga Glavni štab PO Hrvatske je donio odluku da jedinice Sjevernodalmatinskog odreda izvuče sa fronta usled zamorenosti i gubitaka u ljudstvu da bi se odmorile i organizaciono sredile. Pošto se sredic i popunio svoje redove, početkom septembra 1942. godine, po naređenju štaba 4. operativne zone, Bataljon »Bude Borjan« je upućen u širi rejon Livna.

Od svog formiranja 9. maja do 22. maja Bataljon »Bude Borjan« je narastao na 240 boraca. U Bukovici, na tromeđi, na planini Promini i u Lici vodio je znatan broj borbi u kojima je nanio velike gubitke italijanskoj vojsci, četnicima i ustašama. Svojim borbenim dejstvima i odnosom prema narodu stvarao je povoljne uslove za razvoj NOP-a u tim krajevima šireći bratstvo i jedinstvo među Srbima i Hrvatima koji su nastanjeni na tim teritorijama.⁴⁾

ORGANIZOVANJE PARTIZANSKIH JEDINICA U SREDNJOJ DALMACIJI

Poslije stradanja Splitskog i neuspjelog probijanja Solinskog i Kaštelanskog odreda na Dinaru, razvoj ustanka u srednjoj Dalmaciji bio je jedno vrijeme u zastoju. Slična situacija bila je na području Šibenika.

Desetog avgusta 1941. godine grupa boraca iz Sinja i sela Glavica stigla je u selo Bitelić. Od te grupe i boraca *Biteličkog odreda* formiran je

*) »Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji 1941–1945, Zbornik dokumenata 1« dok. 41, str. 126 i dok. 62. str. 184.

Sinjski partizanski odred. Krajem avgusta odred je izvršio akciju na komunikaciji Sinj – Livno, porušio je telefonsko-telegrafske stubove na dijelu između sela Bili Brig i Trnove poljane. Tom akcijom prekinuta je veza između Sinja i Livna. Iz odreda su se uputili kuriri na rijeku Cetinu na mjesta gdje se očekivao prelaz primorskih odreda. Po izvršenoj akciji Sinjski odred bio je rasformiran, a na Vrdovu je i dalje ostao partizanski odred Bitelića pod komandom Ivana Bračulja. Odred je politički djelovao po selima sa sjeverne strane rijeke Cetine prema Vrlici. Na zborovima su narodu objašnjavani ciljevi borbe protiv okupatora i domaćih izdajnika.

Iz izvještaja Kotarskog komiteta Sinj, Pokrajinski komitet KPI-I za Dalmaciju doznao je da se na Dinari nalazi partizanski odred. U septembru je u Bitelić uputio Maksa Baća Milića, španskog borca, sa zadatkom da se poveže sa odredom i da radi na njegovom moralno-političkom učvršćivanju i brojnog jačanju. Dvadesetog septembra 1941. godine, upravo kad je Maks Baće stigao u selo Bitelić, odred je na Vrdovu likvidirao žandarmerijsku patrolu od dva žandarma iz stanice Ribarić, koji su upućeni da utvrde ko je vođa ustanka u selu.

Na vijest o likvidaciji žandarmerijske patrole Italijani su oštro reagovali. Italijanski fašisti su odlučili da u začetku, najbrutalnijim postupkom, uguše svaki pokušaj pobune i otpora njihovoj vlasti. Iz Sinja su uputili kaznenu ekspediciju u selo Bitelić – Vrdovo da uništi partizane, kazni i zastraši narod tog kraja, kako se ne bi ponovio sličan slučaj. Pod pritiskom jakih snaga neprijatelja odred je bio primoran da se sa narodom Bitelića povuče prema vrhovima Dinare. Pošto im nije uspjelo da unište partizane, fašisti su pljačkali i palili kuće i staje na Vrdovu.

Poslije tih borbi, odred Bitelića, postao je još aktivniji i popularniji na području Cetinske krajine. Na području Vrlike okupilo se oko 100 ljudi koji su posjekli telefonsko-telegrafske stubove na dužini oko dva kilometra na komunikaciji Sinj – Vrlika, čime je prekinuta veza Sinj – Knin. Odred je poslužio kao jezgro za prihvatanje i okupljanje novih boraca i stvaranja novih jedinica na području srednje Dalmacije, odnosno na Dinari. Partizanski odred u Biteliću narastao je na 40 boraca a potom prerastao u *Dinarski partizanski odred*. Preko tog odreda uspostavljena je veza sa narodnooslobodilačkim pokretom na livanjskom području. Krajem decembra 1941. godine štab Dinarskog odreda donio je odluku da odred podijeli na tri grupe. Jedna je i dalje ostala na Dinari (Vrdovo). Njen komandir je bio Petar Bračulj a komesar Đuro Đapić Đuketa. Druga je upućena na Kamešnicu. Njen komandir je bio Ivan Grubiša a komesar Tadija Anušić. Treća grupa prebačena je na Svilaju. Komandir joj je bio Dujo Bašić, iskusan španski borac, a komesar Stipe Librenjak. Poslije je za komesara grupe postavljen Božo Bilić Marjan, takođe španski borac.

U decembru 1941. godine ustaške vlasti Sinja uspostavile su novu žandarmerijsku stanicu u selu Bitelić-Panj, u jačini od 14 žandarma, čiji je zadatak bio da uspostavi kontrolu nad selom i nad mostom Panj na rijeci Cetini. Da bi spriječio njenu konsolidaciju, štab Dinarskog odreda odlučio je da likvidira žandarmerijsku stanicu na Panju. Dvadesetprvog decembra 1941. Dinarski odred, ojačan jednom četom Bataljona »Starac Vujadin« (55 boraca), likvidirao je žandarmerijsku stanicu. U borbi su ubijena dva žandarma, a četiri su ranjena, dok su ostali zarobljeni. Zarobljenici su predati štabu Bataljona »Starac Vujadin«, da ih vodi za

Bosnu. Na putu za selo Sajković kod Vještica gore, zarobljeni žandarmi su pušteni na slobodu.

Solirislci odred sa 60 boraca formiran je u avgustu 1941. godine. Poslije neuspjelog probijanja na Dinaru, vratio se u Solin. Ilegalno je djelovao na području Solina, povremeno je vršio noćne akcije, a po danu se sklanjao u baze, gdje su borci spavali pod oružjem.

Trogirski odred formiran je u decembru 1941. godine. On također nije uspio da se probije na Dinaru. Ilegalni radnici (članovi Partije i SKOJ-a) Trogira i Rogoznice i dalje su ostali na Hoteljima. Nisu izvodili vojne akcije, ali su politički djelovali po selima Trogirske zagore.

Odluka štaba Dinarskog odreda o podjeli odreda u grupe i upućivanje grupa na Kamešnicu i Svilaju bila je značajna radi proširenja i jačanja ustanka na širem području srednje Dalmacije. No, obzirom na političku situaciju u Dalmatinskoj zagori, bilo je izvjesno da će male partizanske grupe nailaziti na velike teškoće u vojnim akcijama i političkom djelovanju po selima ovog područja.

Svilajska grupa djelovala je u selima južno od Svilaje na teritoriji opština Muća i Lečevica, nastanjenim uglavnom hrvatskim življem, gdje su vođe HSS imale veliki politički uticaj. Od njih je jedan broj podržavao ustašku politiku. Zbog takve politike u jednom broju sela tih opština organizovana je i naoružana seoska ustaška milicija. Sve je to rađeno pod izgovorom odbrane sela od četnika. Takva situacija na tom području otežavala je grupi partizana sa Svilaje izvođenje vojnih akcija.

Ljudi skoro ništa nisu znali o partizanskom pokretu. Partija gotove da nije imala političkog uticaja na stanovnike zagorskih sela. Jedini uticaj vršen je preko jednog broja mladih ljudi iz sela tih opština koji su odlazili u pečalbu kao sezonski radnici, ili su se stalno zapošljavali u splitskom industrijskom bazenu. Mnogi od njih dolazili su u kontakt sa naprednim radnicima, članovima KPJ i SKOJ-a. Pod njihovim uticajem jedan broj radnika se opredjelio za socijalističke ideje. Kad je Komunistička partija pokrenula i povelu oružanu borbu protiv okupatora i domaćih izdajnika ti radnici su organizovali u selima grupe simpatizera NOP-a. Upravo Svilajska partizanska četa je preko tih grupa po selima ispoljavala svoj uticaj na stanovništvo. Često su organizovani skupovi na kojima su objašnjavani ciljevi narodnooslobodilačke borbe. Vojnim akcijama i političkim djelovanjem među stanovništvom sela Dalmatinske zagore partizani su sticali simpatije i uporišta u narodu.

Svilajska grupa je u noći između 12. i 13. januara 1942. godine napale na žandarmerijsku stanicu u Muću, u kojoj se nalazilo 20 žandarma i finansa. Nakon kraće borbe žandarmi i finansi su se predali, osim komandira stanice. On je iz svog stana pružao otpor. Predao se tek kad je video da mu pomoć ne dolazi. Zaplijenjeno je 14 pušaka, 1700 metaka i 25 kilograma eksploziva i druge opreme. Zarobljeni žandarmi i finansi su pušteni. Partizan Marko Bulović Bojanov je teže ranjen. Tog dana partizan: su se zadržali u Muću i razgovarali sa stanovnicima o ciljevima narodnooslobodilačke borbe, a zatim su pošU na Svilaju. Na povratku u logoi srdačno su ih dočekali seljaci sela Milešine i pripremili im večeru, mada su i oni sami oskudjevali u hrani. Nešto kasnije ista grupa je napala žandarmerijsku stanicu u selu Stikova. U borbi je ubijen jedan žandarm. a ostali su se povukli u Drniš. Partizani su također napali ustašku, miliciju

u selu Maljkovo, koja je uz pomoć žandarma iz stanice Ribarić odbila napad. U borbi je poginuo borac Đuro Đapić Brišin.

Četrnaestog februara 12 žandarma iz stanice u selu Kijevu kod Vrlike pošlo je u patrolu u pravcu sela Cetina. Na putu su ih dočekali partizani. U borbi je ubijen jedan žandarm, vođa patrole je ranjen, a jedan je pobjegao, ostali su zarobljeni i odvedeni u selo Unište. Na vijest o napadu na žandarmerijsku patrolu ustaše i Italijani su brzo reagovali. Osamnaestog februara iz Vrlike je upućen jedan odred u jačini od 67 žandarma i domobrana, i odred jačine 60 italijanskih vojnika u selo Cetina. Neprijatelj je računao da su seljaci sela Cetine napali i likvidirali žandarmerijsku patrolu, pa ih je htjeo kazniti. Međutim, naoružani seljaci pružili su otpor. Borba je trajala od 7 do 11 časova. Neprijateljske jedinice su, uz gubitke, ušle u selo i odvele u Knin 30 seljaka iz sela Cetine.

Devetnaestog februara 1942. godine Svilajska četa zaustavila je na cesti Sinj – Vrlika, između Ribarića i sela Koljane, jedan autobus. Partizani su uzeli poštu i zarobili jednog italijanskog i jednog domobranskog vojnika, pratioce pošte, a zatim pustili autobus da produži put prema Vrlici. Nakon kratkog vremena, na istom mjestu zaustavili su drugi autobus koji se kretao od Vrlike prema Sinju. U autobusu su se nalazili žandarmi i domobrani koji su učestvovali u akciji na selo Cetinu. Žandarmerijski narednik pokušao je da pruži otpor, zbog čega je ubijen. Zarobljen je jedan oficir i 15 žandarma i domobrana. Zarobljenici su odvedeni u Svilaju, gdje im je suđeno. Neki od njih su pušteni a neki osuđeni na smrt i streljani. Zaplijenjen je jedan puškomitraljez, 9 pušaka, 5 pištolja, 364 metka i 5 ručnih bombi.

Poslije akcije partizana na komunikaciji Sinj – Vrlika, Italijani su preduzeli ofanzivu na Svilajske partizane. Napad neprijatelja uslijedio je 21. februara 1942. sa više pravaca. Jedna kolona fašista crnokošuljaša i žandarma sa Ribarića napadala je preko sela Otišića. Druga kolona napadala je od Drniša preko sela Pribude na pravcu Jelinjaka, preko najviših vrhova Svilaje. Komanda Svilajske čete bila je unaprijed obavještena o napadu italijanske vojske, te je na vrijeme sklonila opremu i dva ranjena druga iz staja gdje su logorovali na sigurno mjesto. Međutim, kolona fašista predvođena žandarmima, koji su dobro poznavali put iz sela Otišića do partizanskog logora, uspjela je da rano ujutro 22. februara izbije u neposrednu blizinu logora. Mislili su da iznenade partizane, ali im nije uspjelo, jer su ih stražari primjetili. Partizani su prihvatili borbu, koja je trajala od 7 do 10 časova. Zbog opasnosti od izbijanja kolone koja je nastupala sa južne strane preko Jelinjaka, partizani su bili prinuđeni da se povuku dublje u šumu kako bi izbjegli opkoljavanje. Italijani su uspjeli da zauzmu logor, ali dalje nisu gonili partizane. U borbi su ubijena tri fašista. Partizani nisu imali gubitaka. Italijani su zapalili logor i oko 25 staja na Svilaji, a zatim se povukli u svoje garnizone.

Kamešnička grupa partizana je u noći između 2. i 3. januara postavila zasjedu na komunikaciju Sinj – Livno, koju su Italijani često koristili kao vezu između svojih garnizona u Sinju i Livnu. Zasjeda je postavljena na krivinama ceste između sela Bili Brig i Trnave Poljane (na Čilašu). Ujutro 3. januara 1942. godine krenuo je autobus italijanske vojno-poštanske službe iz Sinja za Livno. Nešto kasnije krenula su četiri kamiona italijanskih vojnika. Kada je autobus ušao u zasjedu, 17 boraca –

partizana otvorilo je vatru na vozilo i zaustavilo ga. U kolima su ubijem dva karabinijera, dva crnokošuljaša i jedan oficir. Zarobljeno je 10 italijanskih vojnika. Nije bilo vremena za prikupljanje plijena, jer su vet pristizali italijanski kamioni sa vojskom. Jedan od partizana uspjeo je de uskoči u autobus i iz džepa ubijenog italijanskog oficira izvuče legiti-maciju. Na osnovu njegove lične karte utvrđeno je da je ubijeni italijan-ski oficir kolonelo (pukovnik) Di Aloia Vito.

Zarobljeni talijanski vojnici upućeni su u štab Dinarskog odreda, od-nosno Maksu Baću Miliću, jer se on sam nalazio u štabu. On ih je saslu-šao i pustio, pokazavši im put za Sinj. Italijanski vojnici pod uticajem fašističke propagande, nisu mogli vjerovati da je tako human i ljudsk odnos partizana prema njima. Jednom od vojnika koji je bio ranjen par-tizani su previli ranu, pa je i ručao sa partizanima. Takvim postupkoir prema njima Italijani su bili oduševljeni, čak su im dobrovoljno nudit odjeću, obuću, satove i druge sitnice. Uspjeh akcije na italijanske kamio-ne na Čilašu snažno je odjeknuo u Cetinjskoj krajini, širom Dalmacije zapadne Bosne. Narod je opjevao tu akciju:

*Poletjelo jato vrana,
jedna četa Talijana,
kroz Glavice, kršno selo,
i pred njima kolonelo.
Prema Livnu ide ona
sa četiri kamiona ...
Naprijed ide kao paša
sve od Sinja do Čilaša.
Na Čilašu puška puče
kamionu u papuče,
mitraljeza cika stade,
kolonelo mrtav pade.
Stan, fašisto, kud si pošo,
zapamtićeš, gdje si došo ...
Nije ovo Venecija
već je naša Dalmacija
i njezini partizani
Cetinjani i Sinjani,
prvoborci odabrani.*

48

Kamešnička partizanska grupa, koja je prerastala u četu, i dalje je bila aktivna i vojno i politički po selima ispod Kamešnice, u rejonu Triljs i prema Aržanu. Petnaestog februara 1942. ona je napala žandarmerijsla; stanicu u selu Tijariću. Akcija nije uspjela, ali su žandarmi bili prinu-đeni da se povuku u Trilj. Noću između 11. i 12. februara grupa partizane Kamešničke čete upala je u selo Bajagić, odvela glavara sela, porušila most na Kosincu i oštetila uređaje na vodovodu kojim se Sinj snabdjevač pitkom vodom. Grad je nekoliko dana ostao bez vode. Grupa partizana 12 Kamešnice, kojom je rukovodio Vice Buljan, uništila je postrojenja u rudniku boksita kod Sinja, pa Italijani nisu mogli duže vremena da ga eksploatišu.

U januaru 1942. godine jedna manja grupa partizana sa političkim komesarom grupe Tadijom Anušićem spustila se u sela ispod Kamešnice radi političkog djelovanja. Grupa je zanočila u selu Ruda. Međutim, Italijani koji su bili obavješteni da se u selu nalazi grupa partizana u toku noći su blokirali selo. U zoru su iznenada ušli u selo i uspjeli da uhvate Anušića koji je pri povlačenju bio ranjen u nogu. Odveli su ga u Sinj. u zatvoru je mučen, a potom strijeljan.

Dvadeset četvrtog januara ponovo formirani Solinski odred izvršio je akciju u rejonu sela Dugopolje. Porušio je željezničku prugu Split – Sinj i telefonske stubove. U vreme izvođenja te akcije naišla su dva italijanska kamiona, na koje su partizani otvorili vatru. Ubijen je vozač a zarobljena su tri vojnika. Kamioni su zapaljeni. Po naređenju štaba 4. operativne zone odred je sa grupama boraca iz Splita, Trogira, Kaštela i ostrva Visa 13. aprila krenuo na Dinaru i ušao u sastav Dinarskog odreda.

Italijani su uz pomoć četnika i ustaša pokušavali da vojnim akcijama očiste planine i sela Dalmacije od partizana. U tim akcijama nikada im nije pošlo za rukom da ih unište. Međutim, pljačkali su i palili kuće i staje na planinama. Takvu jednu akciju preduzeli su Italijani i ustaše 25. marta 1942. na sela sa lijeve obale rijeke Cetine. Neprijateljske jedinice sa nekoliko tenkova izbile su na liniju Zasiok – Vučipolje – Dabar i odatle krenuli, u streljačkom stroju, prema vrhovima Debelog brda. Dinarska četa, koja je logorovala u stajama sela Koljane, na južnoj ivici šume Vještića gore, upućivala je patrole u pravcu sela Koljane, Dabar i Vučipolje. Tog jutra njena patrola se sukobila sa neprijateljem sjeverno od sela Dabra. Pucnjava se čula u logoru, a malo kasnije stigao je i kurir, koji je izvjestio da se italijanska vojska nalazi u selima Koljane, Dabar i Vučipolje. Stab odreda naredio je Dinarskoj i dijelu Kamešničke čete da odmah krenu na Debelo brdo. Obje čete posjele su položaj za odbranu na južnoj ivici tog brda, sjeverno od staja sela Zasiok Jarčište. Na vrh brda partizani su postavili crvenu zastavu sa srpom i čekićem. Zastava je lepršala na vjetru i vidjela se iz daljine, te su je tako primjetili i Italijani i u tom pravcu otvorili artiljerijsku vatru.

Uz podršku artiljerije i minobacača, neprijatelj je otpočeo sa napadom na partizanske položaje. Borba je trajala gotovo čitav dan. Između 17 i 18 časova partizanske jedinice izvršile su protivnapad i uspjele da razbiju i odbace neprijatelja u pravcu sela Zasioka i dalje na desnu obalu rijeke Cetine. U borbi je ubijeno 18 italijanskih vojnika, i tri ustaše, a oko 50 je ranjeno. Zaplijenjena su dva puškomitraljeza, 13 pušaka i više od četiri sanduka municije, šest ručnih bombi i ostale opreme. Na strani partizana jedan borac je lakše ranjen.

Italijanske vojne vlasti obavjestile su štab Dinarskog odreda da će 27. marta doći njihovi vojnici da pokupe svoje mrtve i ranjene. Stab je tu ponudu prihvatio, u skladu sa propisima međunarodnog ratnog prava, ali je uslovio da italijanski vojnici ne diraju seljake. Međutim, Italijani se nisu pridržavali dogovora, već su nakon što su pokupili mrtve i ranjene vojnike, opljačkali nekoliko seoskih domaćinstava.

Komunikacija Sinj – Vrlika bila je stalno pod kontrolom partizana Dinarske ili Svilajske čete. Zbog takve situacije u dolini rijeke Cetine Italijani i ustaše su 31. marta jakim snagama preduzeli ofanzivu na svilaj-

ske partizane. Komanda Svilajske čete procjenila je namjeru neprijatelja. te je odlučila da na vrijeme izvuče ljudstvo ispod udara neprijatelja. Italijani i ustaše, ogorčeni zbog neuspjele akcije na partizane na Svilaji, 1. aprila opljačkali su manastir Dragović. Skidali su ikone i nosili sve što se moglo odnijeti. Odveli su i tri kaluđera. a vodjenicu i štalu su zapalili.

Uskoro je štab 4. operativne zone odlučio da uputi grupu boraca ne cestu Sinj – Vrlika da poruši telefonsko-telegrafske stubove i prekine vezu Sinj – Vrlika – Knin. Šestog aprila grupa boraca Dinarske partizanske čete uništila je 107 stubova između zaseoka Bilandžići i manastire Dragovića. Ista grupa porušila je most na Dabru (pritoka rijeke Cetine) koji je neprijatelj koristio pri napadu na dinarske partizane. Štab 4. operativne zone je računao da će Italijani pokušati da poprave liniju, i odlučio je da Dinarsku partizansku četu postavi u zasjedu. Četa je postavljena na lijevoj obali rijeke Cetine između sela Laktaci i manastira Dragović. Istovremeno je Svilajskoj četi naređeno da sa jednom grupom partizane djeluje prema komunikaciji.

Sedmog aprila Italijani i ustaše su krenuli iz Sinja sa 30 kamiona vojske i četiri tenka. Kad je kolona stigla do sela Maljkova, odvojila se grupa od 5–6 kamiona vojske i krenula sporednim putem prema seit Otišić, a glavnina je produžila cestom prema Vrlici, odnosno mjestu gdje su porušeni telefonski stubovi. Italijani su računali da su stubove porušili partizani sa Svilaje, zbog čega su i uputili manji dio snaga prema seli: Otišići. Namjera im je bila da spriječe povlačenje partizana prema Svilaji i da ih okruže i unište na prostoru između Otišića i Koljana. Kad su se kamioni kretali od Maljkova prema Otišiću, grupa partizana otvorila je vatru. To je uvjerilo Italijane da se partizani povlače prema Svilaji, zbog čega se glavnina kolone kretala sa manje opreznosti. Tako je ušla u zasjedu, i borci Dinarske čete su otvorili iznenadnu mitraljesku i puščani vatru po kamionima. Italijanski vojnici brzo su poiskakali iz kamiona hvatali zaklone i otvarali vatru. Borba je trajala do mraka. Neprijateljske jedinice nisu bile u stanju da preduzmu napad protiv Dinarske partizanske čete, jer ih je dijelila rijeka Cetina. Rezultat ove borbe je bio uništena četiri kamiona i više mrtvih i ranjenih italijanskih vojnika. Ne strani partizana nije bilo gubitaka. Po padu mraka Dinarska četa nije se povukla u logor ispod Vještica gore, već u razdolje u stajе sela Zasioka, sjeverno od Debelog brda, gdje je zanoćila. Štab 4. operativne zone, koji je neposredno rukovodio akcijama, nije računao na brzu intervenciju Italijana. Međutim, italijanski fašisti, poslije velikih gubitaka, rješili su se po svaku cijenu likvidiraju partizane na Dinari, u rejonu Vještica gore. Njihova brza akcija svodila se na to da ih iznenade i tako lakše unište. U tom smislu italijanske snage u jačini od 50 kamiona vojnika krenule su od Sinja prema selu Koljane. Na čelu kolone nalazio se 97. jurišni bataljon crnokošuljaša, koji je prebačen iz Kupresa u Sinj sa zadatkom da uništi partizane na Dinari. U akciju su uključeni ustaše, domobran i ustaška seoska milicija.

Osmog aprila ujutro, oko 6 časova, Italijani su preko sela Koljane izbili u Bravčev dolac, i u razvijenom streljačkom stroju nastupali preme partizanskom logoru ispod šume Vještica gore. Tu je bilo sjedište štaba 4 operativne zone za Dalmaciju. U to vrijeme Dinarska partizanska četa se

djelom štaba 4. operativne zone još se nalazila u stajama Razdolja. Neki borci su se umivali, a neki se spremali da doručkuju, ne sluteći da bataljon fašista nadire prema logoru Vještića gore. Kad ih je jedan seljak iz Bravčeva Dola izvijestio da neprijatelj nadire prema Vještića gori, četa je gotovo trčećim korakom, obilazeći malo istočno preko sajmišta, izbila na položaje južno od logora na kotu 1272, i zapadno na bezimene kote. Zahvaljujući dosta sporom i opreznom nastupanju Italijana, partizani su uspjeli da izbiju prije neprijatelja na taj položaj. U tom vremenu fašistički bataljon izbio je na liniju kote 1290. Na tim položajima razvila se žestoka borba, koja se vodila čitav dan do kasno u noć. Upornom odbranom partizana zaustavljen je prodor neprijatelja u logor. Istog dana između 16 i 17 časova u pomoć Dinarskoj partizanskoj četi stigla je 1. četa iz Bataljona »Starac Vujadin«.

Po pristizanju pojačanja, obje čete prešle su u protivnapad i uspjele da odbace neprijatelja sa dostignute linije i nastavile da ga gone prema Debelom brdu. Borbom je neposredno rukovodio štab 4. operativne zone na čelu sa komandantom Vickom Krstulovićem. Ubijeno je 25 neprijateljskih vojnika, među kojima nekoliko oficira i podoficira i dvojica ustaša. Jedan borac 1. čete Bataljona »Starac Vujadin« bio je teško ranjen i nakon kraćeg vremena podlegao je ranama. Partizanima je, goneći razbijenog neprijatelja, uspjelo da zarobe komandanta 97. jurišnog bataljona crnokošuljaša Antonija Vivarelija sa njegovom pratnjom. Zarobljeni oficiri, podoficiri i vojnici upućeni su u komandu 5. krajiškog odreda. Štab 4. operativne zone je donio takvu odluku zbog toga što je željeo da zarobljenike smjesti na sigurno mjesto, jer se ponovo očekivao napad italijanske vojske. Štab Bataljona »Starac Vujadin« imao je zadatak da ih preda štabu 5. krajiškog odreda.

Međutim, očekivani napad Italijana nije uslijedio. Njihovi avioni 10. aprila bombardovali su i tukli iz artiljerije partizanski logor pod Vještića gorom, ali nisu uspjeli da pogode nijednu od staja gdje se logor nalazio.

Kninski partizanski odred formiran je 20. januara 1942. godine. To je bio mali odred, i njegov obim akcija u početku se svodio na likvidiranje izdajnika i špijuna i održavanje političkih zborova po selima kninskog područja. Odred je postepeno jačao, tako da je u maju kada je prerasao u Kninsku četvu imao oko 50 boraca. Četa je proširila svoja dještva na područje Knina i Vrlike. Napadala je italijanska patrolna motorna vozila. Komandir čete je bio Ante Jonić, a politički komesar Bruno Ivanović. Po naređenju štaba 4. operativne zone četa je u junu 1942. prebačena na Dinaru odnosno u Unište, gdje je ušla u sastav 1. dalmatinskog udarnog bataljona.

Drugi kaštelanski odred formiran je 27. januara 1942. godine u Kaštelanskom polju. Imao je 33 borca, komandir je bio Dragan Britvić, a politički komesar Dušan Tadin. Istog dana odred je krenuo na Svilaju da se poveže sa Svilajskom četom i da uđe u njen sastav. Planirano je da na tom putu napadne i likvidira žandarmerijsku stanicu u Lečevici. Međutim, odred nije mogao da u toku jedne noći stigne do Lečevice, i zbog toga se sklonio u kuću jednog simpatizera da predani i da slijedeću noć likvidira žandarmerijsku stanicu. U toku dana su ga otkrili i napali žandarmi. U borbi je poginuo komandir Dragan Britvić, a ostali

borci vratili su se u Kaštelansko polje, i ponovo su po treći put formirali odred. Za komandira postavljen je Bepo Babin, a za političkog komesara Dušan Tadin. Odred, jačine 32 borca, krenuo je ponovo za Svilaju, 28. februara. Po pristizanju na Svilaju, ušao je u sastav, odnosno popunio je Svilajsku četvu. Pri polasku iz Kaštelanskog polja odred se sukobio sa italijanskom patrolom. Kad su Italijani u Divuljama čuli pucnjavu, blokirali su sve puteve koji vode iz Kaštela prema Kaštelanskom polju. Tom prilikom pohapsili su sve muškarce i odveli u Divulje. Jedan broj su pustili a ostale odveli u internaciju u Italiju.

U februaru 1942. godine u *Trogirsko-rogozničku partizansku grupu* na Hotelje, sa ostrva Visa, došao je Nikola Repanić Gandhi. Grupa ga je izabrala za svog komesara. Nešto kasnije Pokrajinski komitet KPJ za Dalmaciju za komandira grupe postavio je Antu Roje. Pomoću aktivista na terenu grupa je brojno jačala i krajem februara narasla je na 40 boraca. Tim je prerasla u *Trogirsko-rogozničku četvu*. I dalje je četa svoju aktivnost usmjeravala na politički rad po selima Trogirske zagore i Rogoznice. Krajem marta četa je izvršila akciju u selu Vinišće na skladište u kome su Italijani imali velike količine maslinovog ulja. Partizani su zaplijenili 10 hektolitara ulja. Veću količinu poslali su na Dinaru a manji dio uzeli za ishranu čete.

U aprilu 1942. godine jedna grupa Višana stigla je preko Splita u *Trogirsko-rogozničku partizansku četvu*. Poslije toga veza sa Visom uspostavljena je direktno iz Rogoznice. Po uspostavljanju te veze, sa Visa je stigla veća grupa boraca, tako da je *Trogirsko-rogoznička četa* narasla na 70 boraca. Iz Trogira i njegove okoline pristizali su novi borci, koji su upućivani u partizanski odred na Dinari.

Početak juna 1942. godine komandir *Trogirsko-rogozničke čete*, Ante Roje, pozvan je na vojno-političko savjetovanje u štab 4. operativne zone, na kojem se raspravljalo o daljem razvoju ustanka u Dalmaciji, a naročito u njenom srednjem djelu, i formiranju bataljona. Roje je dobio uputstva da po povratku *Trogirsko-rogozničku četvu* prebaci na Moseć. Istovremeno je naređeno i *Mosorskoj četi* da se prebaci sa Mosora na Moseć.

Sredinom februara 1942. godine štab dinarsko-dalmatinskih odreda uputio je iz Vještića gore Maksa Baća na teren Omiša radi formiranja *Mosorskog odreda*. Po pristizanju na taj teren, Baće je organizovao sastanak sa rukovodećom grupom komunista Omiša i Solina u selu Jesenke zapadno od Omiša. Na tom sastanku odlučeno je da se formira odred i da odmah po formiranju napadne na tvornicu karbida u Dugom Ratu. Po završenom sastanku grupa komunista sklonila se u jednu špilju nedaleko od sela. Međutim, njih su otkrili i blokirali žandarmi koji su u tom selu tražili dezertere iz domobranstva. U pomoć žandarmima iz Omiša je stiglo oko 200 italijanskih vojnika. Grupa komunista iz špilje pružala je otpor. U borbi je poginulo i ranjeno nekoliko drugova. Ranjeni su Drago Gizdić i Maks Baće. Padom mraka grupa komunista uspjela je da se izvuce na Mosor. Zbog tog događaja, formiranje odreda je odgođeno za nekoliko dana. *Mosorski odred* formiran je 27. februara 1942. godine na Mosoru kod Mihanovića staja. U njegovom sastavu su bili gotovo isključivo komunisti iz Omiša, sela ispod Mosora i Splita. Imao je oko 80 boraca. Za komandanta postavljen je Ferdo Gazin a za političkog komesara Jožo

Radobolja. Zamjenik političkog komesara je bio Roko Peračić a zamjenik komandanta Srećko Reić Petica.

Italijani su bili obavješteni da se na Mosoru nalazi grupa partizana pa su 15. marta preduzeli napad da ih unište. Odred je prihvatio borbu, koja je trajala čitav dan, i odbijao napade neprijatelja. Uslijed pretrpljenih gubitaka italijanska vojska se pred mrak povukla. Na strani partizana poginuo je jedan borac. Poslije borbe s Italijanima odred je izvršio nekoliko akcija. Porušio je željezničku prugu na nekoliko mjesta i telefonsko-telegrafske stubove na liniji Split – Sinj. Razoružao je takođe finansijsku stanicu u Muću. Na cesti Split – Zadvarje zaplijenio je veći broj volova koje su goniči tjerali u Split za potrebe italijanske vojske.

Poslije prve neuspjele akcije na Mosoru, Italijani su se bolje pripremili i angažovali znatno jače snage, koje su se sastojale od dva bataljona iz divizije »Bergamo« iz Sinja, jednog bataljona 128. pješadijskog puka, divizije »Perugia« (Perudja) iz Splita, grupe karabinijera, 150 ustaša iz Imotskog i Ljubuškog i 50 domobrana iz Sinja. Napad tih brojnih snaga podržavala je artiljerijska grupa divizije »Perugia«, dvije baterije divizije »Bergamo«, po jedna minobacačka i mitraljeska četa, i pored toga i avioni. Neprijateljske jedinice napadale su sa sjeverne i južne strane prema vrhovima Mosora. Napad je otpočeo 15. aprila 1942. godine. Mosorski odred se uporno branio i dva dana odbijao neprijatelja, međutim, priklješten sa sjeverne i južne strane i tučen jakom artiljerijskom i minobacačkom vatrom, bio je primoran da se povlači vrhovima Mosora prema istoku. Odred bi se i dalje održao na položaju da je imao hrane. Štab odreda je upućivao u sela kurire radi prikupljanja hrane, ali se oni nisu vraćali. Kada su ostali bez hrane, neki borci su samovoljno napuštali odred. Mnogi od njih izlaz su vidjeli samo u tome da se odred raspusti. Pod pritiskom takvog stanja štab odreda je donio odluku da raspusti odred, mada se dio članova štaba nije slagao sa takvom odlukom. Ona je ipak sprovedena u život. Zaprijetila je opasnost da mnogi borci padnu u ruke neprijatelja. Italijani i ustaše detaljno su pretraživali kamenjar na Mosoru. Uspjeli su da uhvate osam boraca, od njih su neke strijeljali a neke internirali u Italiju. Tragedija bi bila veća da kotarski komitet KP Omiša nije preduzeo mjere da raspuštene borce prebaci na lijevu obalu rijeke Cetine, i time je spasao ostale od sigurnog uništenja.

Pokrajinski komitet KPH za Dalmaciju, čim je saznao za raspuštanje odreda, preduzeo je energične mjere. Naredio je da se borci ponovo vrate na Mosor i da se u roku od šest dana ponovo formira odred, što je i učinjeno. Komandu novoformiranog odreda su sačinjavali: komandir Srećko Reić Petica, politički komesar Ljubo Uvodić Ražin i zamjenik komandira Jakša Baučić. Mosorska četa je 20. juna 1942. godine prebačena sa Mosora na Moseć, gdje se povezala sa Trogirsko-rogozničkom četom.

Cetinska četa formirana je u drugoj polovini marta 1942. godine. Imala je 73 borca, koji su došli iz Splita, Solina i okolnih sela Cetinske doline. Za rukovodstvo čete upućena su četiri druga iz Solina, i to: komandir Nikola Vrančić, politički komesar Ivan Milišić, zamjenik političkog komesara Branko Dude i zamjenik komandira Nikica Subota. Pri formiranju čete vodilo se računa da bude sastavljena od boraca hrvatske nacionalnosti. Poslije kraćeg vremena četnici su mučki ubili komandira čete Nikolu Vrančića.

FORMIRANJE 1. DALMATINSKOG UDARNOG I 2. DALMATINSKOG BATALJONA SREDNJDALMATINSKOG ODREDA I NJIHOVA DJEJSTVA

Početak juna 1942. godine u srednjoj Dalmaciji djelovale su partizanske grupe, odredi i čete sa Dinare, Kamešnice, Svilaje, Mosora i Moseča. Te jedinice su bile vezane za svoje uže područje, gdje su izvodile akcije, sa njega organizovale ishranu i snabdjevanje, smještaj i dr. Narastanjem partizanskih jedinica i jačanjem njihove aktivnosti iskrsla je potreba da se stvaraju krupnije jedinice koje će biti osposobljene za manevar i djelovanje na širim područjima gdje to interes razvoja NOB-a zahtjeva, što je posebno istaklo vojno-političko savjetovanje održano 4–6. juna na Vještica gori.

Štab 4. operativne zone za Dalmaciju donio je 18. juna 1942. odluku da na području srednje Dalmacije formira Prvi dalmatinski udarni bataljon. Bataljon je formiran u selu Polača, u zaseoku Mirkovićima, od Kninske, Dinarske, Kamešničke i Cetinske čete. Imao je 180 boraca, radnika, seljaka i ribara – Hrvata i Srba sa područja Kninske, Sinjske i Cetinske krajine, Splita i Omiša.

U štab bataljona su imenovani: komandant Ante Jonić (pseudonim Milan Dokić), politički komesar Danilo Smiljanić, zamjenik komandanta Božo Bilić Marjan, operativni oficir Ljubo Uvodić Ražin, obaveštajni oficir Ivan Grubiša, intendant Dušan Kotoraš i šef saniteta Zoran Strožar; u 1. četi: komandir Vito Čabo, politički komesar Nuriya Dugi; u 2. četi: komandir Duje Bašić, politički komesar Branko Dude, koji je poslije nekoliko dana postavljen za zamjenika političkog komesara bataljona; u 3. četi: komandir Petar Martinić, politički komesar Slavko Jelić. Štab bataljona je bio direktno potčinjen štabu 4. operativne zone.

Radi sprečavanja četničkog uticaja na Kosovskom polju i širenja NOP-a na tom području, štab 4. operativne zone uputio je 1. dalmatinski udarni bataljon na to područje. Pored toga bataljon je imao zadatak da postavlja zasjede na cesti Knin – Drniš – Vrlika i kontroliše cestu Knin – Vrlika, ruši željezničku prugu Knin – Drniš, napada na italijanske straže na pruzi, razoružava stanovnike koji su primili od četničko-italijanskih agenata oružje za borbu protiv partizana, prikuplja nove borce sa što većim brojem oružja i uhvati i sprovede u štab 4. zone Paju Popovića, komandanta četničkog puka u Kosovskoj dolini.

Prvi dalmatinski udarni bataljon je 19. juna noću stigao u Kosovo i ušao u selo Biskupiju gdje se nalazio četnički štab Paje Popovića. Grupa boraca na čelu sa komandantom Antom Jonićem, koja se prethodno povezala sa članovima Partije i simpatizerima NOP-a i od njih dobila podatke gdje se nalazi Pajo Popović, približila se neposredno zgradi, razoružala stražu, ušla u kuću i zatekla Paju Popovića na spavanju. Pozvala ga je da se preda i da pođe s njima u štab zone. Popović je to odbio, latio se oružja, zbog čega je ubijen. U toku noći bataljon je prihvatao nekoliko članova Pajinog štaba i poveo ih u štab 4. zone. U kući su pronađene Pajine zabilješke i pismo iz kojih se vidila njegova izdajnička djelatnost. Pošto su se upoznali sa dokumentacijom o saradnji Popovića sa italijanskim vojnim vlastima, članovi njegovog štaba dali su javnu izjavu u kojoj su osudili njegov izdajnički rad. Većina ovih ljudi je prešla u partizane i pomagala da se NOP počne uspješnije razvijati u Kosovskom polju. Ras-

krinkavanje Paje Popovića u narodu Kosovskog polja doprinjelo je da se za nekoliko dana iz kosovskih sela javilo preko 100 dobrovoljaca u partizane. Bataljon je razoružao četnike Pajinog puka – seljake, koji mu nisu davali nikakav otpor, postavio zasjedu prema Kninu i Drnišu i počeo da ruši prugu, ali to nije imalo bitnog efekta zbog nedostatka eksploziva i alata za rušenje. Jedinice 1. dalmatinskog udarnog bataljona organizovale su zborove na kojima su tumačile narodu ciljeve narodnooslobodilačke borbe, a u selima Biskupija, Orlić i drugim formirani su i prvi narodnooslobodilački odbori i postavljeni komandiri pozadinskih četa po selima. Bataljon se prebacio u južni dio Kosova – u selo Markovac, Kosovica, gdje je nastavio političku aktivnost.

Italijani su uputili jednu grupu vojnika iz Drniša da izvidi šta se dešava na Kosovu, ali je ona naišla na zasjedu 1. bataljona i uništena je.

Stab 4. operativne zone 21. juna je formirao i 2. dalmatinski bataljon od ljudstva iz Mosorskog odreda i Trogirsko-rogozničke partizanske čete. Bataljon je imao 170 boraca podijeljenih u tri čete. Za komandanta je imenovan Srećko Rejić Petica a za političkog komesara Ante Roje.

Poslije formiranja 2. dalmatinski bataljon je po naredjenju štaba 4. operativne zone upućen prema Kosovom polju da sadejstvuje sa 1. dalmatinskim udarnim bataljonom.

Četničke jedinice iz Like sa sektora Knina i Grahova, saznajući za pogibiju Paje Popovića i razoružavanje njegovih četnika, hitno su prebačene italijanskim kamionima u Knin, odakle su 23. juna poduzele napad na čete 1. dalmatinskog udarnog bataljona koje su držale položaje iznad sela Markovca, Orlića i Biskupije. Tog dana četnici vojvode Mane Rokvića ušli su u Orlić i produžili ka selu Biskupiji, gdje su ih na položaju kod zaseoka Pliški sačekale jedinice 1. dalmatinskog udarnog bataljona i odbacile prema Kninu.

Stab 4. operativne zone naredio je još 19. juna štabu Sjevernodalmatinskog odreda da hitno uputi Bataljon »Bude Borjan« u pravcu planine Promine i Kosovskog polja da sa 1. dalmatinskim udarnim bataljonom dejstvuje na tom području. S obzirom na slabe i spore veze štaba 4. operativne zone sa štabom Sjevernodalmatinskog odreda, Bataljon »Bude Borjan« je upućen ka planini Promini tek 27. juna kada su 1. dalmatinski udarni bataljon i 2. dalmatinski bataljon pod pritiskom udruženih četničko-italijanskih snaga već odstupili za Dinaru.

Drugi dalmatinski bataljon je uspostavio vezu sa 1. dalmatinskim udarnim bataljonom 23. juna, kada je i formiran štab Srednjodalmatinskog odreda koji je preuzeo komandu sa oba bataljona. Za komandanta odreda je imenovan Vjekoslav Baričić, za političkog komesara Ante Roje, za zamjenika komandanta Božo Bilić Marjan a za intendanta Dušan Kotoraš. Tada je reorganizovan i štab 2. dalmatinskog bataljona i u njemu postavljen za komandanta Srećko Rejić Petica, zamjenika komandanta Jakša Baučić, političkog komesara Gašpar Bergamo a za zamjenika političkog komesara Nikola Repanić Gandi.

Bataljoni Srednjodalmatinskog odreda duže vrijeme su se zadržali u Kosovskom polju oslanjajući se na jugozapadne padine Kninskog Kozjaka. Četnicima i Italijanima je mnogo smetalo prisustvo partizana na Kosovskom polju, pa su odlučili da ih jakim snagama napadnu sa svih

strana. Sa tim ciljem su 25. juna preduzeli napad, pa su četnici Mane Rokvića nastupali preko sela Polače i Pakova brda, kote 528 i kota 8U5, 1072 i 1207 na Kozjaku sa sjeverne strane planine, četnici popa Đujića od sela Orlića i Biskupije a italijanska vojska od sela Ramljana. Uspjeli su da zatvore komunikaciju od Siverića do Vrlike posjedajući sjeveroistočne padine Kozjaka. Uz velike gubitke četnici su ovladali dominantnim položajima planine Kozjaka, Oštrom glavicom i kotom Orlovača. Prijetila je opasnost da neprijatelj razbije partizanske bataljone. U najtežoj situaciji 1. dalmatinski udarni bataljon pod komandom neustrašivog Ante Jonića je izvršio nekoliko uzastopnih juriša u kojima su dalmatinski partizani pokazali neviđene primjere hrabrosti i požrtvovanja. Pod njihovim pritiskom četnici su odbačeni sa dominantnih položaja. Borba se nastavila sa istom žestinom čitav dan i na mahove je dolazilo do borbe prsa u prsa. Oko 21 čas komandant 1. dalmatinskog udarnog bataljona Ante Jonić i zamjenik komandanta Srednjodalmatinskog odreda Božo Bilić Marjan pošli su na juriš na čelu bataljona, a komandiri četa na čelu svojih četa, u čemu se je naročito istakao hlabrošču i umješnošču Vito Cabo. Primjer starješina i komunista pozitivno je uticao na sve borce. Iskoristivši grešku italijanske artiljerije koja je u tom momentu tukla četničke položaje, Srednjodalmatinski odred je u silovitom jurišu razbio četnike na Kozjaku i probio se u pravcu sela Unište. U tim borbama partizani su imali 8 mrtvih i 6 lakše ranjenih, a četnici i Italijani oko 70 mrtvih i više ranjenih.

Dijelovi 1. dalmatinskog udarnog bataljona ušli su 4. jula u selo Cetinu čije su žitelje naoružali četnici za borbu protiv partizana. Sporazumjeli su se s njima da predaju partizanima 57 pušaka a da im ostane 18 pušaka sa zadatkom da brane prilaz ka selu Uništu, u to vrijeme partizanskom uporištu. Idućeg dana partizani su krenuli u sela Vinalić i Ježević da bi razoružali ustašku miliciju. Milicioneri su im dali otpor, a po podne su se povukli u planinu. I u selu Duvnjaku ustaška milicija se nije dala razoružati već se sklonila u italijanski garnizon u Vrliku.

Italijani, četnici i ustaše otpočeli su 10. jula 1942. godine do tada najveću ofanzivu, koju su dugo i brižljivo pripremali protiv partizana na Dinari (šire područje Vještic gore). Nastojali su po svaku cijenu da likvidiraju žarište partizanskog pokreta Dalmacije u to vrijeme. Tada su sa šireg područja Vještic gore dejstvovali partizani na području srednje Dalmacije i prema Kninu. Povezujući se sa partizanima livanjskog područja, vršili su dobrovoljnu mobilizaciju i prihvatanje novih boraca iz primorja, srednje Dalmacije i kninskog područja.

Prema planu neprijatelja trebalo je: istovremeno napasti partizane sa sjeverozapada od Grahova, s jugoistoka sa ceste Sinj – Livno i iz centra sa sektora Vrlika zatvoriti obruč, natjerati partizane u prostor Vještic gore i tu ih uništiti.

Na predviđenim pravcima napada Italijani su tri dana i tri noći vršili prikupljanje svojih trupa i ratnog materijala. Istovremeno pod vodstvom četničkih komandanata popa Đujića i Bogunovića vršeno je prikupljanje četnika u Grahovu. U ofanzivi su učestvovala slijedeće italijanske jedinice: 2. i 3. bataljon 152. puka, i 3. bataljon 151. puka divizije »Sassari«, 2. bataljon 25. i 2. bataljon 26. puka divizije »Bergamo«, djelovi 89. legije crnih košulja, 81. divizion artiljerije i vod plamenobacača. Oko 50 četnika iz sela Otišića i oko 100 ustaša i domobrana sa područja Sinja i Vrlike,

kao i četnici popa Đujića i Bogunovića. Italijani su angažovali i seosku ustašku miliciju dalmatinskih i bosanskih sela na području Dinare i nekih hrvatskih sela Livanjskog polja.

Od tih snaga Italijani su formirali četiri napadne kolone, koje su napadale na četiri odvojena pravca. Tri kolone su nastupale koncentrično prema Vještic gori. Prva napadna kolona, prikupljena u rejonu Bosanskog Grahova bila je sastavljena od 450 italijanskih vojnika i četnika iz kninskog i grahovskog sreza. Napadala je pravcem od Bosanskog Grahova preko sela Peulje – Crni Lug – Kazanci – Sajkovići prema Vještic gori obuhvatajući je sa sjeveroistočne strane, odnosno od Livanjskog polja. Druga napadna kolona, prikupljena u rejonu Vrlike, sastavljena od italijanske vojske, četnika, ustaša i domobrana, napadala je na pravcu sela Koljane (Bravčev Dolac) – Vještic gora, obuhvatajući Vještic goru sa južne i zapadne strane. Treća napadna kolona sastavljena od italijanske vojske, ustaša i domobrana, prikupljena je u rejonu sela Hrvače. Njen zadatak je bio da razbije partizane u rejonu Bitelić – Vrdovo, a zatim da produži napad prema Vještic gori, obuhvatajući je sa jugoistočne i istočne strane. Sve tri napadne kolone imale su zadatak da stignu do vrhova Dinare istočno i zapadno od Vještic gore i da postepeno stežu обруč oko partizana. Četvrta napadna kolona nastupala je komunikacijom Sinj – Vaganj sa zadatkom da zatvori prolaze preko komunikacije od Vrdova prema Kamešnici i obratno, na relaciji Bili Brig – Prolog, povezujući se sa kolonom koja djeluje preko Bitelića – Vrdova s ciljem uništenja partizana u rejonu Vrdovo – Vaganj.

Od partizanskih jedinica u tom djelu Dinare nalazili su se: 1. dalmatinski udarni i 2. dalmatinski bataljon Srednjodalmatinskog odreda i dva punkta u Koljanima i na Vrdovu, jedan manji odred koji je djelovao sa Kamešnice prema Vagnju i Bataljon »Starac Vujadin« iz sastava 5. krajiškog NOP odreda. Stab 4. operativne zone sa pozadinskim djelovima i punkta u Koljanima i na Vrdovu, jedan manji odred koji je djelovao sa bolnicom nalazio se na Vještic gori, ukupno oko 800 boraca. Pravac od Vagnja i Grahova branio je 1. dalmatinski udarni bataljon i djelovi Bataljona »Starac Vujadin«, a pravac od Sinja i Vrlike 2. dalmatinski bataljon i ljudstvo punktova.

Neprijateljske jedinice uz podršku artiljerije, minobacača i avijacije krenule su ujutro 10. jula u napad. Avioni su bombardovali i mitraljirali staje po Dinari. Pješadija je na pravcu napada palila i pljačkala kuće po selima Vrdova, Razdolja i Bravčeva Dolca. Stanovništvo se povlačilo prema vrhovima Dinare sa stokom i imovinom koju je moglo nositi. Iako su imali snažnu podršku artiljerije, minobacača i avijacije, Italijani su sporo i oprezno nastupali uz strane Dinare. Manje partizanske grupe primoravale su ih da se razvijaju za borbu, što je još više usporavalo njihovo nastupanje. Prva napadna kolona potisla je partizanska obezbjeđenja i sa prednjim djelovima ušla u selo Sajkoviće.

Prvi dalmatinski udarni bataljon prebačen je sa položaja prema selu Koljane na položaj prema selu Sajkoviće. Zadatak mu je bio da zajedno sa Bataljonom »Starac Vujadin« napadne i odbaci neprijatelja prema Grahovu. Štabovi ta dva bataljona odlučili su da po jednu četu ubace u pozadinu neprijatelja u rejone sela Grkovec i Peulje. Njihov zadatak je bio da iz tog rejona napadnu neprijatelja istovremeno sa glavninom bataljona. Protivnapad partizanskih bataljona otpočeo je istovremeno sa fronta i poza-

dine. U toku noći razbijene su italijansko-četničke napadne kolone u rejoni Kazanci, Crni Lug. Neprijateljske jedinice, bježeći kroz polje, zalutale su pa su upale u živo blato u Zdralovcu i podavile se. Čim su saznali za ova, poraz svojih jedinica, Italijani su iz Bosanskog Grahova uputili pojačanje ka rejonu Kazanci, Crni Lug. U koloni koja je nastupala bilo je 12 tenkova. Pojačanje je stiglo u rejon sela Peulja 11. jula. Ubačene čete u pozadini neprijatelja postavile su zasjedu pojačanju koje je dolazilo u rejonu sei« Grkovci, u koju su upala dva kamiona, jedna cisterna sa vodom i sanitetska kola. U borbi je poginuo jedan neprijateljski oficir, dva podoficir; i 9 vojnika. Vozila su zapaljena, a zaplijenjena su tri puškomitraljeza, 2 puška, četiri revolvera, 54 bombe, 350 čebadi, četiri nosiljke za ranjenike 14 fišeklija i nekoliko vojničkih odijela. Prema priznanju italijanske komande Italijani su imali u borbama u rejonu sela Kazanci slijedeće gu bitke: mrtva dva oficira i 19 vojnika, ranjena tri oficira i 42 vojnika, ne stalo 47 vojnika.⁵⁾ Po razbijanju neprijatelja u rejonu Kazanci – Crni Lug djelovi Bataljona »Starac Vujadin« prebačeni su prema Koljanima da ojačaju položaje 2. dalmatinskog bataljona i da u pogodnom momentu zajedne pređu u protivnapad.

Druga neprijateljska napadna kolona otpočela je nastupanje sa zakašnjem, umjesto 10. krenula je 11. jula. Njen prodor u Vještic goru zaustavio je Drugi dalmatinski bataljon sa položaja Bravčev Dolac – Cubrica. Na tim položajima razvila se žestoka borba. Italijani su vatrenom podrškom artiljerije, minobacača i aviona uporno nastojali da razbiju partizane. Odbrambeni položaji bataljona bili su pokriveni visokim kamenjarom, što je omogućilo manevar jedinica po frontu i prebacivanje dijelovi sa manje na više ugrožena mjesta. Postupajući tako Bataljonu je uspjeh da odbije sve pokušaje neprijatelja da proдре prema Vještic gori. Kad; su pristigla pojačanja sa sektora Kazanci, Crni Lug, Grkovci, noću između 12. i 13. jula, bataljon je prešao u snažan protivnapad. razbio neprijatelj; i odbacio ga u dolinu rijeke Cetine. Po razbijanju druge napadne kolone neprijatelja dijelovi 1. i 2. bataljona prebačeni su na sektor Vrdova i i rejon Vagnja.

Treća napadna kolona neprijatelja je sporo napredovala. Grupi borac; punkta na Vrdovu sa položaja sjeverno od sela Bitelića na strmim stranama Dinare uspjelo je da duže vremena zadrži izbijanje Italijana na; Vrdovo. Po razbijanju djevu kolona djelovi 1. bataljona upućeni su na; sektor Vagnja, a 2. na sektor Vrdova. Pod pritiskom pristiglih četa 2. bataljona na Vrdovo neprijatelj je bio primoran da se sa platoa Vrdovi povuče prema dolini rijeke Cetine.

Kamešticčki odred vodio je borbu protiv italijanskih jedinica koje si zatvarale komunikaciju od Bilog Briga do Prološke Drage. Kamešticčki odred i pristigli dijelovi 1. dalmatinskog udarnog bataljona izvršili su napai na italijanske položaje u rejonu Trnove Poljane i time ubrzali povlaćenji Italijana prema Sinju. Time je bila razbijena italijanska ofanziva na Dinar i osujećene njihove namjere da protjeraju partizane sa Dinare.⁶⁾

Italijani su imali: 40 mrtvih, više od 60 ranjenih i 38 zarobljenih vojnika i oficira.

⁵⁾ Operativni dnevnik više italijanske komande »Sloventja-Dalmacija ' za da 10. -rpnja 1942. godine o borbama u Dalmaciji. (Arhiv Vojnoistorijskog institut; kutija 1490-c. fascikla 1, reg. broj 2. u daljem tekstu – Arhiv VII, k. 1490-c. f. 1 reg. br. 2).

») Arhiv VII, fond NOP-a, k. 1490-c, f. 1, reg. br. 2.

Štab četvrtе operativne zone rukovodio je borbama protiv neprijateljskih jedinica koje su nastupale prema Vještica gori. Manevrom jedinica po unutrašnjim pravcima štabu partizanskih snaga pošlo je za rukom da razbije i odbaci snage neprijatelja koje su prodrle od Bosanskog Grahova na pravcu sela Peulja — Kazanci — Sajković. Prebacivanjem dijela snaga sa sektora Kazanci, Crni Lug, na sektor Koljana, razbijena je i odbačena i druga neprijateljska kolona u dolini rijeke Cetine. Po razbijanju dvije kolone dio snaga Srednjodalmatinskog odreda je prebačen na sektor Vrdova i Vagnja. Manevarski prostor bio je i dosta razvučen, što je otežavalo brzo prebacivanje jedinica sa jednog na drugi kraj. To je zahtijevalo veliki napor ljudstva. Sve partizanske jedinice zalagale su se do kraja svojih mogućnosti i davale maksimum od sebe za pobjedu nad brojnim neprijateljem. Pobjedom nad Italijanima i njihovim slugama četnicima i ustašama porastao je ugled partizana kod naroda Dalmacije i dijela zapadne Bosne, a partizani su stekli iskustvo i vjeru da mogu potući i brojnije snage neprijatelja. To je bilo od velikog značaja za dalje učvršćivanje i jačanje partizanskih odreda srednje Dalmacije.

Po razbijanju italijansko-četničke ofanzive na Dinari, Srednjodalmatinski odred orijentisao je svoje jedinice prema dolini Cetine sa zadatkom da obezbjeđe žetvu pšenice na području sela Unište, Duvnjaka i Koljana. Žetvom je obezbedena rezerva pšenice za ishranu partizana.

U međuvremenu stigao je iz Srbije podoficir bivše jugoslovenske vojske Babić i počeo da organizuje četnički odred u selima zapadnog dijela Livanjskog polja. Zbog toga je štab 4. operativne zone naredio štabu Srednjodalmatinskog odreda da uputi u selo Sajković dio svojih jedinica da se povežu sa Bataljonom »Starac Vujadin« i da organizuju zajedničke akcije sa ciljem razbijanja četnika u selima zapadnog dijela Livanjskog polja. Likvidiranje uticaja četnika na tom području bilo je potrebno da bi se obezbjedilo zaleđe partizanske baze u Vještic gori.

Sedamnaestog jula 1942. godine došlo je do kratke, ali oštre borbe između jedinica 1. dalmatinskog udarnog bataljona i Bataljona »Starac Vujadin« sa jedne strane i četnika sa druge strane u rejonu sela Crni Lug, Grkovca i Nuglašica. Borba u ravnici riješana je ručnim bombama. Poslije borbe održan je zbor na Ražnjevoj glavi, na koji su pozvani žitelji Peulja i okolnih sela. Zboru su prisustvovali komandant 5. krajiškog odreda, štab Srednjodalmatinskog odreda kao i štabovi 1. dalmatinskog udarnog bataljona i Bataljona »Starac Vujadin«. Na zboru je govoreno o ciljevima NOB-a, o namjerama okupatora da zavadi srpski i hrvatski živalj kako bi se međusobno uništavali, sa kojim ciljem je našao saveznike u četnicima i ustašama. Žitelji svih sela pozvani su da se uključe u NOP.⁷⁾ Poslije zbora 1. dalmatinski udarni bataljon se vratio na ranije položaje Čubrice — Bravčev Dolac i Unište.

U julu 1942. godine na prostoriju Prozora, Duvna i Kupresa stigao je Vrhovni štab NOVJ sa grupom proleterskih i udarnih brigada. On je planirao da jedinice NOV i POJ oslobode Livno i da na taj način poveže slobodne teritorije zapadne Bosne i Dalmacije. U plan te operacije bile su uključene i jedinice 4. operativne zone Hrvatske. One su imale zadatak da zatvore pravce koji vode iz Dalmacije na područje Livanjskog

polja. Pravac koji vodi od Bosanskog Grahova u zapadni dio Livanjskog polja zatvarao je Bataljon »Starac Vujadin«.

Pravac Sinj – Livno preko prevoja Vaganj povezivao je saobraćajnicom italijanske snage u Sinju i Livnu. U to vrijeme glavni saobraćaj neprijateljskih snaga odvijao se tim pravcem. Italijani su na Vagnju imali svoje uporište, čiji je zadatak bio da obezbjedi saobraćaj na tom pravcu. U slučaju napada na Livno Italijani su mogli intervenirati tim pravcem iz Sinja, gdje su imali jak garnizon.

Pravac od Sinja preko Trilja i Aržana prema Livnu, zaobilazi planinu Kamešnicu i mnogo je duži od prethodnog, pa je bilo manje vjerovatno da će ga neprijatelj koristiti za intervenciju prema Livnu. Biokovski bataljon dobio je zadatak da djeluje na pravcu Imotski – Aržano i da na taj način zatvori taj pravac.

U skladu sa operativnim planom Vrhovnog štaba NOVJ za oslobodjenje Livna štab 4. operativne zone odlučio je da glavnim snagama Srednjodalmatinskog odreda zatvori pravac Sinj – Livno, koji vodi preko prevoja Vaganj. U vezi sa tom odlukom bataljoni Srednjodalmatinskog odreda prikupili su se 28. jula u razdolju Krajinove staje (između Bravčeva Dolca i Vrdova), gdje je izvršena popuna 1. i 2. bataljona. Štab Srednjodalmatinskog odreda donio je odluku da 1. dalmatinskim udarnim bataljonom zatvori pravac Sinj – Vaganj i da posjedne položaje za odbranu u rejonu Trnava poljana, da prokopa i poruši cestu na okukama sjeverno od Bilog Briga i da po svaku cijenu spriječi prodor italijanskim snagama od Sinja prema Livnu. Drugi dalmatinski bataljon je dobio zadatak da zatvori pravac Livno – Vaganj, a manjim djelovima staze koje vode iz sela Rujani, Lištani i Caić prema Vrdovu, da posjedne najpogodniji položaj u Prološkoj dragi, prokopa i poruši cestu u tom rejonu, i po svaku cijenu spriječi prodor neprijatelja od Livna na Vaganj.

Radi izvršenja postavljenih zadataka oba bataljona su krenula preko Vrdova i ujutro 29. jula izbili na sektor Vagnja. Prvi dalmatinski udarni bataljon izbio je u rejon Trnava poljana (Čilaš). Dvije čete su posjele položaje za odbranu na liniji kota 887 – 972, a jedna Četa na liniji kota 1155 – 1122. Čim su čete posjele položaje, uputile su dijelove na rušenje ceste. Prokopavanje ceste išlo je teško, jer se raspolagalo skromnim alatom.

Drugi bataljon izbio je u Prološku dragu. Dvije čete su posjele položaje na liniji kota 1117 (Kik) i 1166 (Visibaba), a jedna četa na koti 1240 (Žrvanj) prema selu Rujani, Kurska Debelica, na raskrsnici staza i rejona Malinovac. Međutim, posjedanje položaja u Prološkoj dragi nije se moglo ostvariti bez borbe, jer se na njima nalazila seoska ustaška milicija koja je, u kratkoj borbi, protjerana. Poslije posjedanja položaja čete su prešle na rušenje ceste. Bilo je potrebno zatvoriti sve staze što vode na Vrdovo, gdje se nalazila partizanska baza koju je trebalo zaštititi od veoma agresivne ustaške milicije. Sjeverno od Vagnja položaj je držala četa Ivana Bračulja na koti 182 Razvalina (tt 1279). Njen zadatak je bio da se poveže sa 2. bataljonom na zatvaranju pravca od Livna.

Čim su saznali za dolazak bataljona Srednjodalmatinskog odreda na komunikaciji Sinj – Livno u rejonu Vagnja, Italijani su brzo reagovali uputivši iz Sinja motorizovanu kolonu od 23 kamiona iz sastava 25. pješadijskog puka divizije »Bergamo«. Čim je kolona bila primjećena, jedinice 1. udarnog bataljona postavile su zasjedu na okukama ceste sjeverno od

sela Bili Brig. Kad je motorizovana kolona izbila čelom ispod kote 887, gotovo da je čitavom dužinom upala u zasjedu. U tom trenutku čete 1. udarnog bataljona otvorile su pušcanu i mitraljesku vatru. Pored iznenađne vatre i pretrpljenih gubitaka, italijanski vojnici brzo su iskakali iz kamiona i hvatali zaklone u kamenjaru. Razvila se ogorčena borba koja je trajala od 9 do 14 časova. Bataljon je prešao u napad i uspio da odbaci Italijane u pravcu Obrovca. Kamioni su ostali na cesti. Ljudstvo bataljona je prišlo izvlačenju plijena i paljenju kamiona. Koliko se moglo procijeniti, bilo je od 130 do 150 mrtvih Italijana. Bataljon je imao 5 mrtvih i 6 ranjenih boraca. Među poginulima bio je Ante Ćikara Duši, rodom iz Sinja, i Slavko Odak iz sela Siverića kod Drniša. Obojica su se posebno istakli u toj borbi. Takođe su se istakli puškomitralješci Ivan Guvo i Dušan Omrčen.

Za izvlačenje plijena i uništavanje motorizacije nije bilo mnogo vremena. Brza intervencija jednog bataljona motorizovane pješadije 31. italijanskog puka iz Sinja sa 6 tenkova i 7 oklopnih kola onemogućila je potpuno izvlačenje velikog plijena. Izvučeno je 12 puškomitraljeza, četiri mitraljeza i jedan minobacač 81 m.m, oko 40 pušaka i veće količine municije. Ni motorizacija nije potpuno uništena. Bataljon je bio primoran da prekine izvlačenje plijena i da se povuče na odbrambeni položaj. Odmah po pristizanju italijanske jedinice su, uz snažnu podršku artiljerije i minobacača, prešle u napad na položaje 1. dalmatinskog udarnog bataljona, na liniji kota 887 i južne padine (kota 972 Kosa). Bataljon je pružio žilav otpor i uspio da odbije sve pokušaje neprijatelja da se probije ka Vagnju i spoji sa tamošnjom posadom.

U toku noći između 29. i 30. jula Italijani su otklonili i posljednju postavljenu prepreku na cesti, što im je omogućilo da isture tenkove i oklopna kola u prvi streljački stroj i da efikasnije tuku položaje bataljona, koji u svom naoružanju nije imao protivtenkovska oružja. Slijedećeg dana Italijani su sa još većom upornošću nastavili sa napadima. U takvoj situaciji štab bataljona je odlučio da izvuče čete na položaje sjeverno od Trnave poljane na liniju kota 1041 – kota 1105, koji su zbog većeg kamenjara pružali bolje prirodne zaklone. Istog dana pojačana je minobacačka vatra iz uporišta na Vagnju po položaju bataljona.

S obzirom na to da neprijatelj nije vršio napad od Bosanskog Grahova prema zapadnom djelu Livanjskog polja, štab 4. operativne zone naredio je štabu Bataljona »Starac Vujadin« da uputi dvije čete na Vaganj da pojača odbranu na tom pravcu, dok je jedna četa ostala da dalje zatvara pravac Bosansko Grahovo – Peulje. Tridesetog jula stigle su te čete na položaje Vagnja. Prvom četom ojačan je 1. a drugom četom 2. bataljon. Istog dana i neprijatelju je stiglo pojačanje iz Sinja. Jak pritisak neprijatelja na položaj 1. bataljona ni tog dana nije popuštao, čak je bio i pojačan, ali nije postigao očekivani rezultat. Italijani su uvidjeli da njihovi napadi uz komunikaciju ne donose željene rezultate, pa su odlučili da upute zapadno od položaja 1. bataljona dio svojih snaga na pravcu kota 966 – Razorine – Čačine staje sa ciljem da izbijanjem na desni bok i pozadinu partizanske odbrane primoraju partizanske jedinice na povlačenje.

Cim je neprijatelj počeo da ostvaruje svoje namjere, štab 1. bataljona je dio svojih jedinica pomjerio desno da bi osujetio manevar neprijatelja. Međutim, ovo slabljenje odbrane duž komunikacije iskoristili su Italijani i uspjeli da se cestom probiju sa četiri tenka i četiri kamiona do uporišta na Vagnju.

Stab Srednjodalmatinskog odreda otpočeo je sa pripremama da noću između 30. i 31. jula izvrši protivnapad na neprijatelja. Međutim, do toga nije došlo, jer su se te noći Italijani povukli prema Sinju.

Dok je 1. dalmatinski udarni bataljon vodio teške i uporne borbe u rejonu Trnove poljane protiv nadmoćnijih italijanskih snaga, 2. bataljon, ojačan četom iz Bataljona »Starac Vujadin«, na položaju u Prološkoj dragi nije imao težih borbi. Jedna grupa ustaša sa ustaškom milicijom pokušala je da odbaci njegove jedinice sa položaja Kik i Visibaba, ali u tome nije uspjela. Pored toga, bataljon je imao manje čarke sa ustaškom milicijom iz sela Odžak, Caić, Prolog i drugih.

Jedinice 1. bataljona i dalje su radile na rušenju ceste u Prološkoj dragi. Zatišje koje je vladalo kratko vrijeme na položaju Vaganj one su iskoristile da malo predahnu. Istovremeno vršene su pripreme za napad na italijansko uporište u Vagnju. Italijani su na Vagnju izradili jako utvrđenje koje su posjeli sa oko 200 vojnika. Uporište je bilo veoma teško zauzeti bez teškog naoružanja. Pored italijanske posade tu se nalazila postaja ustaške žandarmerije.

Stab Srednjodalmatinskog odreda odlučio je da noću između 4. i 5. avgusta likvidira neprijateljsko uporište na Vagnju. Za napad na uporište određen je 1. dalmatinski udarni bataljon. Prva četa Bataljona »Starac Vujadin«, kojom je bataljon bio ojačan, obezbjeđivala je pravac od Sinja. Iste noći 1. proleterska i 3. sandžačka brigada vršile su napad na ustaško uporište u Livnu. Napad na Vaganj otpočeo je ujutro 5. avgusta. Četa Ivana Bračulja napadala je na uporište sa sjeveroistočne strane od pravca Razvala. Izvršen je juriš, ali i pored toga što su borci uporno pokušavali da se približe uporištu nadohvat ručne bombe, to nije bilo moguće. Italijani su tako precizno isplanirali sistem vatre da nijedan metar nije ostao netučen. Jakom mitraljeskom i minobacačkom vatrom neprijatelj je zasipao streljački stroj Bataljona, pa su zbog toga čete morale da se povuku na polazni položaj, ali ih je neprijatelj i tu tukao minobacačkom vatrom.

Poslije prvog neuspjelog juriša komandant bataljona Ante Jonić, rješeno da likvidira uporište, poveo je bataljon u novi juriš. I pored visokog morala boraca i borbenog elana, uspjeh nije postignut. Italijani su kao i u prvom jurišu snažnom vatrom odbili ponovljeni napad. Jedino je u tom napadu likvidirana žandarmerijska postaja. U ponovljenom jurišu pao je neustrašivi komandant 1. bataljona Ante Jonić, kojeg su borci i rukovodioci visoko cjenili i poštovali, ne samo kao sposobnog i hrabrog komandanta već i zbog njegovog drugarskog i ljudskog odnosa prema svakom borcu. Kod njega su borci posebno cijenili hrabrost i odvažnost u borbi. Pored njega je pao i njegov hrabri kurir Jure Biloderić. Borba je trajala oko pet časova. Po neuspjelom napadu bataljon se vratio na ranije položaje za odbranu od pravca Sinja. Prilikom povlačenja italijanski avioni su bombardovali i mitraljirali jedinice bataljona. Poslije pogibije Anta Jonića za komandanta bataljona imenovan je Branko Dude.

U toku istog dana od Sinja prema Vagnju pojavila se italijanska kolona od 40 kamiona sa tenkovima i oklopnim kolima i motorizovanom artiljerijom. Cim se približila, vojnici su napustili kamione, razvili se u streljački stroj i uz podršku snažne artiljerijske i minobacačke vatre i vatre iz tenkova oklopnih kola otpočeli su napad na položaje bataljona i čete iz Bataljona »Starac Vujadin«, da bi ih odbacili od Vagnja i probili se prema

Livnu radi pomoći ustašama u odbrani uporišta u Livnu. Neprijatelj je vršio veoma jak pritisak na položaj 1. bataljona. U situaciji kad su bili mali izgledi da se bataljon i četa Bataljona »Starac Vujadin« održe na položaju južno od Vagnja, štab Srednjodalmatinskog odreda odlučio je da ih izvuče ispod udara brojnih snaga neprijatelja, naredivši im da posjednu nove položaje sjeverno od Vagnja na liniji Sarića staje – kota 1182. Lijevo od 1. bataljona položaj za odbranu posjeo je 2. bataljon sa 2. četom Bataljona »Starac Vujadin« kojom je ojačan i četom Ivana Bračulja na Ravali (trigonometar 1279). Neprijatelj je nekoliko puta pokušavao da pomoću snažne artiljerijske i minobacačke vatre razbije odbranu ova dva bataljona i da se probije prema Livnu, ali mu to nije uspjelo. Upornom odbranom sa posjednutih položaja partizanske jedinice su odbijale napade italijanske vojske.

U toj situaciji do boraca na položaju Vaganj prispjela je vijest da je 5. avgusta 1942. godine Livno oslobođeno, što je izazvalo veliko oduševljenje boraca, a naročito kad se 6. avgusta na Vagnju pojavila grupa boraca iz 1. proleterske brigade. Prvi susret sa proleterima unio je veliku radost kod boraca.

Poslije gubljenja uporišta u Livnu. Italijani su došli do zaključka da je dalje držanje uporišta na Vagnju nepotrebno. Zbog toga su ga napustili i svoje jedinice povukli u Sinj. Povlačenjem italijanskih snaga u Sinj proširena je slobodna teritorija do lijeve obale rijeke Cetine.

U borbama na komunikaciji Sinj – Livno i u rejonu Vagnja neprijatelju su naneseni znatni gubici u ljudstvu i materijalu, oko 150 mrtvih vojnika a od 23 zaplenjena kamiona 16 je zapaljeno i 7 oštećeno. Zaplijenjene su veće količine oružja, municije i ostale opreme. Vlastiti gubici su iznosili 16 poginulih i 26 ranjenih.⁸⁾

U borbama na Vagnju posebno se istakao 1. dalmatinski udarni bataljon i 1. četa Bataljona »Starac Vujadin«. Njihovi borci i rukovodioci dokazali su svoju visoku borbenu i moralnu vrijednost. Naročito se istakao komandant bataljona Ante Jonić, koji je svojom borbenošću i odvažnošću zračio primjerom svim borcima i rukovodiocima bataljona. Za njegov rad kao skojevca i komuniste i kao neustrašivog borca odatu mu je priznanje na taj način što je 1. dalmatinski udarni bataljon dobio njegovo ime. Od boraca naročito su se istakli puškomitraljezac Ante Cikara Duši i njegov pomoćnik Slavko Odak. Oba su pala jedan pored drugog u jurišu na okukama ceste kod Cilaša. Puškomitraljezac Ivan Guvo je nepogrešivo znao da izabere mjesto gdje će postaviti puškomitraljez. Nikada on svog »brnanije uzaludno koristio. Čekao je neprijatelja na bliskom odstojanju i nanosio mu velike gubitke. Puškomitraljezac Dušan Omrčen takođe se na Cilašu istakao kao odvažan i hrabar borac.

Poslije oslobođenja Livna i njegovog šireg područja grupa brigada pod neposrednom komandom Vrhovnog štaba NOVJ i jedinice pod komandom štaba 4. operativne zone Hrvatske imale su zadatak da šire i brane slobodnu teritoriju. Prvi bataljon Srednjodalmatinskog odreda zatvarao je pravac Sinj – Livno u rejonu Vagnja. Drugi bataljon 1. proleterske

⁸⁾ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije, tom II, knjiga 5, dokumenat 54, primjedba br. 5 (u daljem tekstu: Zbornik II, knj. 5. dok. 54. primjedba br. 54).

Arhiv VII, fond NOP-a. k. 1490. f. 1/3. reg. br. 24; k. 1490-A. f. 1/2. reg. br. 38/1; k. 1603-A. f. 10, reg. br. 35. 36 i 43.

Ivan Guvo za puškomitraljezom. Stoji prvi zdesna Stipe Bilokapa i prvi s lijeva borac sa nadimkom Ban

brigade i Bataljon »Vojin Zirojević« iz sastava 3. dalmatinskog odreda djelovali su na pravcu Aržano – Imotski. Drugi bataljon »Tadija Anušić« Srednjodalmatinskog odreda upućen je na područje Aržana da sa 2. bataljonom 1. proleterske brigade i Bataljonom »Vojin Zirojević« u rejonu Aržano – Studenci i sa biokovskim Bataljonom »Josip Jurčević«, čisti to područje od neprijatelja i ruši komunikacije koje povezuju Sinj, Imotski i Livno. Zadatak rušenja saobraćajnica bio je značajan za odbranu slobodne teritorije, jer je onemogućavao neprijatelju brzi manevar motorizovanim snagama. Prisustvo jedinica NOV po selima imotskog kraja doprinijelo je da se pojača politički uticaj na stanovništvo i poboljša njegov odnos prema NOP-u.

Drugi bataljon »Tadija Anušić« krenuo je sa Vagnja 16. avgusta pravcem: Gljev – Grab – Velići – Vrpolje. Slijedećeg dana produžio je marš u rejon sela Tijarica, gdje se nalazila žandarmerijska postaja. Pošto su dobili vijest o nailasku partizana, žandarmi su pobjegli. Istog dana bataljon se povezao sa bataljonom 1. proleterske brigade i Bataljonom »Vojin Zirojević« u rejonu Aržano – Studenci.

Devetnaestog avgusta bataljon je izbio u rejon Lovreća. Pod zaštitom postavljenog obezbjeđenja, otpočeo je sa rušenjem ceste koja vodi od Trilja preko Lovreća prema Imotskom. Tog dana pojavila se italijanska motorizovana kolona sa nekoliko tenkova, koja se kretala od Trilja preko sela Ciste u pravcu Lovreća. Cim su Italijani primjetili partizane u rejonu Lovreća, otvorili su artiljerijsku i minobacačku vatru po njihovim položajima. Neprijateljska pješadija sišla je iz kamiona i razvila se u streljački stroj. Nakon kraćeg vremena došlo je do borbe. Pod pritiskom jačih snaga neprijatelja. Bataljon »Tadija Anušić« bio je primoran da se povlači postepeno od linije do linije preko sela Svib prema Aržanu. Dvadeset prvog avgusta bataljon se povukao na položaj na sjevernoj strani od Aržana. Štab bataljona, sa kojim se nalazio i komandant Srednjodalmatinskog odreda

Božo Bilie Marjan, povezao se sa štabom 2. bataljona 1. proleterske brigade i štabom Bataljona »Vojin Zirojević« i dogovorili su se o zajedničkom dještvu i spriječavanju prodora neprijatelja prema Livnu. Sva tri bataljona posjeli su položaje za odbranu na liniji od Gradine t.t. 846 — Kotorci, preko ceste južno od Dudića do južnih padina Gradine (kota 686). Sa tih položaja oni su odbili pokušaje neprijatelja da prodre prema sjeveru.

Ujutro 22. avgusta sva tri bataljona izvršila su protivnapad. U brzom i energičnom napadu uspjeli su da odbace neprijatelja i da ga primoraju na povlačenje sa područja Aržana. Po razbijanju neprijatelja Bataljon »Tadija Anušić« nastavio je sa akcijama na rušenju komunikacija u rejonu Lovreća.

Prvi dalmatinski udarni bataljon »Ante Jonić« dobio je naređenje da se sa Vagnja prebaci u selo Rujani sa zadatkom da sa djelovima 3. sandžačke brigade učestvuje na razoružavanju tamošnje ustaške milicije i prikupljanju oružja i životnih namirnica. Prva četa upućena je u selo Celebić a 3. četa je ostala i dalje u selu Rujani. S obzirom na situaciju u rejonu Aržana, 22. avgusta štab Srednjodalmatinskog odreda naredio je štabu bataljona da svoju 1. četvu prebaci u rejon Aržana, da pojača odbranu 2. bataljona, a 3. četvu prvo u Livno a zatim i nju u rejon Aržana. Druga četa je ostala u rejonu sela Prolog.

Po pristizanju na položaje Aržana 1. četa upućena je u rejon sela Studenci sa zadatkom da na položaju smjeni Bataljon »Vojin Zirojević«. Treća četa upućena je od Aržana na položaj prema Trilju u rejon sela Velići sa zadatkom da poruši cestu između Veliča i Jabuke i da postavi zasjedu na cesti. Dvadeset devetog avgusta, ujutro, Italijani su iz Trilja uputili cestom nekoliko tenkova prema Aržanu. Čim su se Italijani pojavili, četa je napustila položaj bez borbe i povukla se na Jelinak (kota 824). Italijanska vojska dostigla je u rejon sela Velići i kad su videli da tu nema partizana i da im nije niko pružio otpor, vratili su se u Trilj.

Druga četa stalno se nalazila u rejonu sela Prolog. Pored zadatka koji je imala, prihvatila je dobrovoljce koji su stupali u partizanske jedinice.

Tridesetog avgusta štab 4. operativne zone naredio je štabu Srednjodalmatinskog odreda da 1. bataljon prikupi u rejonu sela Rujani, a 2. bataljon da prebaci na Vaganj.⁹⁾

BATALJON »JOSIP JURCEVIĆ«

Partizanski pokret u južnoj Dalmaciji razvijao se postepeno jačajući i stičući nova iskustva. Do oružanog sukoba došlo je 24. januara 1942. godine u Gracu povodom hapšenja Sestorice ilegalaca koji su se sakrivali u zaseoku Miljevcima. Zandarmi su ih zatvorili u svoju kasarnu, a slijedećeg dana trebalo ih je otpremiti ustašama u Makarsku. Partijska organizacija je u toku noći donijela odluku da prilikom ukrcavanja uhapšenih na parobrod izvrši napad na žandarmeriju i oslobodi uhapšene drugove. U toku noći formiran je partizanski vod od tri desetine. Pokidane su telefonsko-telegrafske veze i postavljene straže na okolnim brdima. O svemu preduzetom obaviješten je Okružni komitet KP u Makarskoj kao i partij-

⁹⁾ Arhiv VII, fond NOP-a, k. 1490, f. 1/3, reg. br. 4 i 49: k. 1603-A. f. I0/I. reg. br. 12/2.

ske organizacije svili mjesta od Graca do Metkovića. Noću je prebačeno u Gradac oružje sakriveno u Baćini. Narednog dana zbog nevremena redovni parobrod iz Metkovića za Makarsku nije pristao u Gradcu.

Dvadeset trećeg januara naoružana grupa ustanika pozvala je ustaškog koljača Jozu Medara (ustaša koji je učestvovao u klanju Srba pod Topolom kraj Opuzena) da se preda, on je pokušao da pobjegne, ali ga je desetar Gojko Ujdurović prvim metkom iz puške likvidirao. Poslije toga ustanici su pošli na finansijsku stanicu i razoružali finanse bez borbe. Tu su zaplijenili 11 pušaka i 350 metaka.

Sljedećeg dana oko 10 sati ustanici su napali na žandarmerijsku stanicu iz koje su žandarmi davali otpor. Kasarna je građena od tvrdog materijala a ustanici nisu raspolagali drugim oružjem osim puškama. Iako su im pristizala nova pojačanja iz susjednih mjesta i borba trajala tri dana, ustanici nisu uspjeli da zauzmu žandarmerijsku stanicu. U toj borbi smrtno je ranjen jedan žandarm i ubijen omladinac Rajić. Žandarmi su za vrijeme borbe ubili ilegalca Andriju Andrijaševića i Milana Stipića, kojeg su bacili kroz prozor, što je još više razgnjevalo ustanike.

Pristalice NOP-a iz susjednih sela, Baćine, Brista, Drvenika, Zaostroga, Zivogošća i drugih, predvođeni članovima KP i SKOJ-a, došli su u pomoć gradačkim ustanicima i zaposjeli glavnu cestu i druge puteve koji su iz Makarske vodili u Gradac da bi spriječili slanje pojačanja žandarmima.

Ustanici iz Podgore su porušili na dva mjesta cestu između Tučepa ; Podgore i pokidali telefonske stubove. Ustanici Zaostroga i Drvenika uhapsili su ustaškog tabornika i druge ustaški nastrojene elemente. I u Kominu na Neretvi skojevci su posjekli telefonske stubove između Komina i Rogotina.

U toku borbe za zauzimanje žandarmerijske kasarne, u luku Gradac 24. januara uplovio je brod »Merkur« pun namirnica. Ustanici su zaplijenili brod i jedan dio hrane otpremili u planinski zaselak Grnčenik. veći dio podjelili stanovništvu Graca i okolnih sela, nešto namirnica je prebačeno u luku Ploče i smješteno u špilju Ričevići a izvjesna količina je podijeljena narodu Baćine.

Ustanici su formirali NO odbor koji je rukovodio svim poslovima. On je organizovao prenos zaplijenjene hrane u selo Grnčenik. organizovao ishranu, ribolov i ostalo.

Dvadeset šestog januara uplovio je u luku Graca italijanski ratni brod koji je doveo pojačanje žandarmima, pa su se ustanici manjim dijelom povukli u selo Grnčenik u pravcu Baćine.

Kako partizani nisu imali dovoljno oružja, vratili su mnoge omladince skojevce i simpatizere NOP-a kućama, koje su Italijani i ustaše, kao i mnoge druge nezaštićene ljude i žene. odveli u zatvore i logore, što je bila ozbiljna greška rukovodstva NOP u tom kraju.

Po direktivi Okružnog komiteta za Makarsku, u Baćini su formirana tri partizanska voda: vod Makarana kojim je rukovodio Niko Glavina, vod Gračana sa Vitkom Viskićem i vod Baćanaca sa Nedom Boškovićem.

Partizan Sekula Zidić iz Gradačkog voda je dezertirao i otkrio žandarmima u Gracu da se partizani nalaze u Baćini. Žandarmi su se noću privukli do Makarskog partizanskog voda i napali ga. Borci su prihvatili borbu a u toku borbe pristigli su im u pomoć i druga dva voda. Poslije

zalaska sunca izvršili su juriš, 9 žandarma zarobili, dva ubili i jednog teško ranili. Zaplijenjeno je 11 pušaka, jedan puškomitraljez i veća količina metaka. Od partizana je poginuo Vitko Viskić, komandir Gradačkog voda, i ranjen borac Karmelo Žarnić.

Sljedećeg dana komandir žandarmerijske stanice u Gracu poslao je patrolu od četiri žandarma sa ustaškim tabornikom Kumstom da traže 12 žandarma koji se nisu vratili. Šest skojevaca iz Baćine dočekalo je lovačkim puškama tu patrolu na cesti ka Baćini, pripucali su na nju, dvojicu žandarma zarobili a dva žandarma i tabornik su pobjegli.

U predjelu Baćine, na mjestu Dolac, 13. marta 1942. godine formirana je *Prva biokovska partizanska četa*. Za komandira čete postavljen je Sergeje Petrović, za političkog komesara Nedo Bošković, za zamjenika komandira Gojko Ujdurović, za zamjenika komesara Joze Tomašević a za intendanta Ante Sutić. Poslije kraćeg vremena za komandira čete postavljen je Bogdan Viskić.

Četa je krenula u akciju 15. marta preko mjesta Staševica na južnoj strani Povremenog jezera i izvršila napad na seosku ustašku miliciju iz sela Seoci i Otrići. Milicioneri su čamcima pobjegli na drugu stranu jezera. Četa je postavila zasjede na okolnim položajima i kad su se milicioneri idućeg dana vratili, partizani su ih napali i zarobili. Zaplijenjeno je 12 pušaka. Pošto su zarobljenim milicionerima objasnili ciljeve partizanske borbe pustili su ih što je imalo pozitivan uticaj na raspoloženje stanovništva okolnih sela prema NOP-u.

Prva biokovska partizanska četa je uvećavala svoje brojno stanje tako da je pri pristizanju jednog voda iz Vrgorca imala pet vodova. Vodovima su dati zadaci da djeju u pojedinim dijelovima Biokova, da napadaju neprijatelja i mobilišu nove borce. Posebno treba istaći 3. vod koji je ometao saobraćaj na cesti Metković – Vrgorac – Split. On je likvidirao 20 ustaških rukovodilaca među kojima Franu Santrića i Ivana Sabića u Markarskoj, uništio jedan kamion i zarobio 7 italijanskih vojnika. Komandir 1. voda Ante Beroš sa partizanskom grupom sačekao je dvojicu ustaša iz Ljubuškog koji su prijetili partizanima u Baćini. Jednog su ubili, a drugi je pobjegao, ali su ga seljaci uhvatili i predali partizanima.

Biokovski partizani kontrolisali su teritoriju od Kule Norinske do Dubaca na zapadnim padinama planine Biokova. Skoro 1.000 italijanskih vojnika i ustaša iz garnizona u Velikom Prologu. Vrgorcu i Novim Selima upalo je 25. marta u predio Baćine pretražujući teren radi uništenja partizana. Komanda čete je otkrila pripreme neprijatelja za napad pa je povukla svoje borce ka Grnčeniku u pravcu Zaoštroških stina, a u okolna brda povukao se i sav narod. Pošto nisu nikoga našli. Italijani i ustaše su zapalili u Baćini 63 kuće, prolili vino, opljačkali vrednije stvari i povelili sa sobom zatečenu stoku. To je izazvalo još veću mržnju naroda prema Italijanima i ustašama.

Dvadeset drugog aprila 1942. godine formirana je *Neretljanska četa* na brdu Ruinci u mjestu Doci. Ona je brojala 36 boraca naoružanih jednim puškomitraljezom i puškama. Za komandira čete je postavljen Jure Galić a za političkog komesara Vinko Dragović.

Uoči 1. maja 1942. godine Okružni komitet KP Makarske dao je direktivu Biokovskoj i Neretljanskoj partizanskoj četi da zajedno sa pripad-

nicima NOP povodom proslave 1. maja pojačaju politički rad u biokovskim i dijelu neretljanskih sela. Biokovska četa je prošla kroz sela Pasičina i Brist, zapadnu i istočnu Plinu i uveče došla u Bačinu a Neretljanska kroz istočnu Plinu, gdje su se te dvije čete prvi put srele. U svim selima na skupovima naroda borci čete su objašnjavali značaj 1. maja, ciljeve narodnooslobodilačke borbe, izdajnički rad ustaša i četnika u njihovoj saradnji sa okupatorom. Četvrtog maja Neretljanska četa je stigla u rejon Baćinskih jezera radi zajedničkih akcija sa Biokovskom četom.

1 u čitavom Makarskom primorju narod je zajedno sa partizanima proslavio 1. maj. Održani su posebni zborovi posvećeni radničkom prazniku i zapaljene vatre duž čitavog masiva Biokova. Italijani su noću uoči 1. maja tukli artiljerijskom vatrom po brdima na kojima su gorjele vatre a nakon nekoliko dana grupa žandarma i domobrana pošla je da skinu crvenu zastavu istaknutu na brdu Riliću. Tamo ih je dočekao 5. vod Biokovske čete. ubio dva i ranio četiri žandarma i prinudio ih da se povuku ne uspjevši da skinu zastavu.

U noći između 3. i 4. maja jedan vod partizana Biokovske čete, pod komandom Bogdana Viskića, ukrcao se u ribarski čamac i neopaženo se privukao gliboderima koji su čistili ušće Neretve. Posada glibodera nije pružala otpor i partizani su otvorili ventile na gliboderima koji su zbog toga potonuli i zakrčili prolaz na Neretvi, kojom su u to vrijeme Italijani prevozili znatne količine boksitne rude i drva. Poslije potapanja glibodera partizani su se povukli, sem boraca Cvitanovića i Lovrića, koje su uhvatili Italijani sa patrolnog motornog broda a potom strijeljali.

Osjećajući sve veći uticaj partizana, Italijani su u rejonu sela Rogotin na Neretvi koncentrisali djelove divizije »Mesina« i otpočeli napad na pravcu Ploča i Baćinskih jezera. Komande četa su odlučile da Biokovska četa zaposjedne položaje prema Gracu, a neki njeni djelovi i Neretljanska četa položaje Jasenak – Crvoljine. Kolona italijanskih kamiona sa vojnicima pred kojima su išla Četiri tenka naišla je 6. maja oko 16 časova cestom Ploče – Gradac. Partizani su napali tu kolonu sa položaja Jasenak – Crvoljine, uništili jedan tenk i jedan kamion i ubili 24 a zarobili 17 Italijana, od kojih jednog oficira, 8 podoficira i 8 vojnika, i zaplijenili 22 puške, 10 revolvera, oko 100 ručnih bombi, 2000 metaka i drugu vojnu opremu. Partizani su poslali Italijanima jednog zarobljenog vojnika sa pismom da pošalju sanitetski materijal za liječenje osmorice italijanskih ranjenika i da za zarobljene Italijane puste dva uhvaćena partizana. Italijani su odmah poslali sanitetski materijal za liječenje ranjenika i ponudili da za zarobljene Italijane puste iz zatvora u Metkoviću uhapšene rodoljube.

Poslije borbe na Jasenku Biokovska četa je otišla u zaselak Grnčnik da usmjeri dalje svoje djeinstvo na zapadnim padinama planine Biokova a Neretljanska četa je prešla u istočnu Plinu da izvodi akcije u rejonu sela: Desna, Podrunic, Novih Sela, Borovaca.

Po direktivi Okružnog komiteta KP za Makarsku partizanske jedinice u jačini 120 boraca izvršile su 15. juna 1942. napad na Vrgorac u kojem je bilo oko 120 domobrana, ustaša i žandarma. Ustaše su davale ogorčen otpor dok su se domobrani i žandarmi predali. Ubijena su četvorica ustaša a 10 je ranjeno. Partizani nisu imali gubitaka. Zaplijenjeno je 120 pušaka, jedan puškomitraljez i desetine hiljada metaka, a u ustaško-domo-

branskim magacixiima nađeno je pet vagona žita i šećera, znatne količine odjeće i obuće, jedna kompletna apoteka i 31 vagon duvana.

Rukovodstvo NOP-a organizovalo je narod sela zapadno od Vrgorca da na konjima i mazgama prenesu zaplijenjene namirnice i robu u Biokovo, što im je i uspjelo, sem izvjesne količine duvana koje su pri napuštanju Vrgorca zapalili.

Oslobođenje Vrgorca imalo je veliki značaj za dalji razvoj NOP, što se je odmah odrazilo stupanjem u Biokovski partizanski odred još oko 200 novih boraca. Zaneseno postignutim uspjehom rukovodstvo Biokovskog odreda nije spriječilo neovlašćene grupe i pojedince – koji su upadali u dućane, obijali skladišta i razvlačili zaplijenjenu robu što se negativno odrazilo, jer je neprijatelj to iskoristio u propagandi protiv NOP-a.

U toku borbe za Vrgorac partizanski vod pod komandom Nika Glavine napao je kod Turija iz zasjede italijanski kamion i zarobio 7 italijanskih vojnika. Istog dana je likvidirana žandarmerijska stanica u selu Kozici na cesti Zagvozd – Vrgorac.

U to vrijeme biokovski partizani su oslobodili teritorij duž čitavog Biokova sve do Kule Norinske na istoku i do Zadvarja na sjeverozapadu, dio neretljanskih sela i morske obale pa su kontrolisali i morske kanale između kopna i ostrva Hvara. Brača i poluostrva Pelješca.

U Biokovski odred su stupili novi borci sa ostrva, iz Dubrovnika i iz Imotske krajine, tako da je krajem juna u odredu bilo oko 500 boraca naoružanih puškama i puškomitraljezima, podjeljenih u pet četa. Odred je držao veliku slobodnu teritoriju na koju se Italijani i ustaše nisu usuđivali upadati sa manjim snagama.

Uskoro su Italijani prikupili snage u Vrgorcu, Staševici, Baćini, Gracu i Drveniku sa namjerom da razbiju Biokovski partizanski odred. Napad sa svih tih pravaca otpočeli su 24. juna u zoru. Najjače borbe su vođene na Madruši i na pravcu Staševica – Gradske stine. Italijani su za sve vrijeme tukli partizanske položaje dalekometnom artiljerijom iz Vrgorca, Prologa i Ploča, dovlačili su nove snage i na vrh kamenjara iznosili na konjima i mazgama bacače i teške mitraljeze. U Madruškom kamenjaru ostale su desetine ubijenih Italijana. U tim borbama Italijani su imali 85 mrtvih i preko 100 ranjenih vojnika, a partizani tri mrtva i pet ranjenih.

Vodeći ogorčene borbe partizani su se treći dan povukli prema vrhu Biokova, s tim što su manje grupe odlazile u pozadinu neprijatelja i sa leđa ga napadale.

Italijani su zauzeli zaselak Grnčenik, opljačkali ga i zapalili, potom su pohvatali izvjestan broj stanovnika planinskih sela i potjerali ih u internaciju.

“ . . .

Vojno-političko savjetovanje održano od 4 do 6 juna na Dinari, na kojem je učestvovalo 8 predstavnika sa teritorije Biokova, ukazalo je na dalje mogućnosti razvoja oslobodilačke borbe na Biokovu. Na savjetovanju je zaključeno da se od postojećih partizanskih snaga u južnoj Dalmaciji formira Biokovski bataljon. Stab 4. operativne zone je izdao naredbu 6. juna o formiranju Bataljona »Josip Jurčević« sa zadatkom da djeluje

na teritoriju južne Dalmacije. U bataljon su ušli borci Makarske i Neretljanske čete i dobrovoljci iz Imotske krajine i sa poluostrva Pelješca.

Tom naredbom je imenovan štab bataljona sastava: komandant Petar Bogunović, zamjenik komandanta Jure Galić, politički komesar Nedeljko Bošković, zamjenik komesara Josip Tomašević, operativni oficir Gojko Ujdurović, informacioni oficir Sergije Petrović, obaveštajni oficir Pavle Lozo i intendantski oficir Ante Sutić.

Okružna partijska konferencija Makarske održana je 8. i 9. jula. Na njoj se raspravljalo o zadacima rukovodstva NOP-a biokovskog područja i donijeta je odluka o organizaciji bataljona i njegovih četa sa ciljem uspješnijeg komandovanja i djelovanja na obalnom dijelu i na prostoru Imotske krajine. Postojeće partizanske snage raspoređene su u šest četa i određen njihov komandni kadar.

U rukovodstvo 1. čete su imenovani za komandira Ante Beroša, za političkog komesara Mate Nizić; u 2. četi za komandira Vlado Viskiće, za političkog komesara Ante Andrijašević; u 3. četi za komandira Niko Glavina, za političkog komesara Jerko Kovačević; u 4. četi za komandira Poldo Mikulić, za političkog komesara Mijo Martinac; u 5. četi za komandira Dinko Tolić, za političkog komesara Vlado Aleksić; u 6. četi za komandira Ivan Rubeša, za političkog komesara Niko Katić.

Prilikom formiranja bataljon je imao 650 boraca. Naoružan je puškama, 15 puškomitraljeza i teškim mitraljezom »breda«. U bataljonu su bili pretežno Hrvati i dijelom Srbi, radnici, ribari i zemljoradnici. Poslije toga štab bataljona je naredio 1, 3. i 5. četi da posjednu centralni predio Biokova i da usmjere dještva u pravcu Imotske krajine i Hercegovine, gdje su se nalazile ustaško-domobranske posade i seoska ustaška milicija; 4. četi je dao zadatak da u Makarskom primorju brani primorska sela od ustaških prepada iz pravca Makarske; 2. i 6. omladinsku četvu uputio je u predio Bačina – Metković da napadaju neprijatelja na području od Bačinskih jezera do Neretve. Sredinom jula 1942. godine čete su bile prisutne na čitavom prostoru biokovskog masiva, pa je neprijatelj sve ređe upućivao tim pravcima svoje patrole i vozila. Četvrta četa je uz pomoć stanovništva porušila na nekoliko mjesta cestu u blizini Makarske. Svaki pokušaj ustaša i domobrana da je poprave partizani su usujetili nanijevši im gubitke.

Sa oko 200 vojnika alpinaca Italijani su 19. jula napali partizanske položaje iznad Graca. Jedna desetina 6. omladinske čete im je iz zasjede ubila dva vojnika, ali se grupa neprijateljskih vojnika popela uz litice biokovskih padina i zaobišla partizane s leđa. Partizani su bili dobro zaklonjeni u škrapama kamenjara i uspješno odbijali neprijateljske nasrtaje i nanijeli im gubitke od 15 mrtvih i ranjenih.

Noću između 19. i 20. jula partizani su ušli u Igrane, a pošto su žandarmi ranije pobjegli, zapalili su im kasarnu a zatim zaplijenili izvjesnu količinu hrane od nekih špekulanata u tom mjestu.

Vod 6. omladinske čete sačekao je u zasjedi 22. jula oko 9 časova na cesti Gradac – Ploče dva italijanska kamiona i jedan putnički automobil i unakrsnom vatrom ubio 19 italijanskih vojnika i jednog oficira, zaplijenio dva puškomitraljeza, 7 pušaka, tri pištolja, nekoliko bombi i oko 2.000 metaka, dok je ostalo oružje i oprema sagorjeio u kamionima. U toj borbi jedan ranjeni crnokošuljaš bacio je bombu među partizane od koje su ranjeni Branko Veža, zamjenik komandira čete, vodnik Mato Bošković i borac Ante Penzinović.

Druga četa je vršila česte prepade na ustaške položaje pred Makarskom i odbijala pokušaje Italijana da se brodovima iskrcaju u luke koje drže partizani. Djelovi te čete napali su i zaplijenili jedan italijanski brod pun namirnica i doveli ga u Podgoru.

Dvadeset šestog jula 1. četa je upala u mjesto Sestanovac, likvidirala ustaškog načelnika Franju Nosića i uništila arhive opštinske uprave i duvanske stanice, potom produžila ka Imotskom, došla do sela Krstatica i Slivno i nastavila dještvo do rijeke Tiholjine u Hercegovini. Na tom putu četa je likvidirala nekoliko ustaških i žandarmskih patrola.

Noću između 27. i 28. jula 1. i 6. omladinska četa, po naređenju štaba bataljona, pošle su u pravcu Metkovića. One su prvo porušile mostove na željezničkoj pruzi Metković – Ploče a zatim krenule u napad na žandarmerijsku stanicu u Kuli Norinskoj, iz koje su žandarmi pobjegli posle eksplozije nastale rušenjem mosta na Banji. Partizani su u mjestu uhvatili tri neprijateljska agenta, uništili magazin željezničkog alata i drugi materijal, a zatim zapalili drveni željeznički most kraj Kule Norinske. Pokušaj jedne grupe boraca da razoruža žandarme u Novim Selima nije uspio, jer su oni blagovremeno napustili kasarnu i organizovali otpor na pogodnim položajima. Partizani su imali jednog mrtvog i bili su prinuđeni da se povuku.

Te akcije u dolini Neretve i rušenje mostova pozitivno su uticali na raspoloženje naroda sela u dolini Neretve prema NOP-u. Zbog rušenja mostova za duže vrijeme nije radio kolski saobraćaj.

Tridesetog jula Italijani su otpočeli napad na partizane na sektoru Bačina – Gradac – Brist. Njihova artiljerija je zasipala partizanske položaje u predjelu Međugorje iznad Bačine i Plane iznad Brista. Istovremeno italijanske torpiljarke koje su doplovile iz luke Ploče tukle su partizanske položaje iznad Bačine. Koristeći se vatrom svoje artiljerije, italijanska pješadija je usmjerila napade na krajnje tačke partizanske odbrane. Partizani su koristili škrape biokovskog krša za manevar svojim snagama i odolijevali neprijateljskim napadima. Čak neprijatelju nisu pomogla ni dva aviona koji su u tri navrata bombardovali i mitraljirali partizanske položaje. U toj borbi Italijani su imali oko 40 mrtvih i ranjenih a partizani Četiri ranjena.

Stab Bataljona »Josip Jurčević« je izveo početkom avgusta 1942. godine sa čitavim bataljonom, bez Omladinske čete, munjevit napad na žandarmerijske stanice u Kozici, Zupi i Zagvozdu i Grabovcu i ustaško-milicijska uporišta u selima Raštane, Krstacije, Slivno, Zagvozd i Podbalje. U tim borbama ubijeno je 50 žandarma i 40 ustaških milicajaca. Tom akcijom narod imotskih sela po prvi put je osjetio snagu NOP-a. Ona je razbila ustašku propagandu koja je stalno isticala za partizane da su šaćica bandita. Tada se iz tih sela priključuje u partizane jedan broj boraca.

Oslobođenje Livna, prodor 1. proleterske prema Aržanu i dejstvo Bataljona »Josip Jurčević« prema Imotskoj krajini, poslije oslobođenja biokovskog područja i jednog dijela Makarskog primorja, primoralo je Italijane da koncentrišu velike vojne snage i ratni materijal u Makarskoj, Metkoviću. Vrgorcu. Zagvozdu i Sestanovcu. U Makarsko primorje doplovilo je i nekoliko ratnih brodova kojima je trebalo da podrže operacije svojih trupa. Plan neprijatelja je bio da sa više pravaca potisne partizane na određen teren i da ih onda tu i uništi.

Dvadesetog avgusta, Italijani potpomognuti ustašama i četnicima sa oko 4.000 vojnika krenuli su jednovremeno u napad. Njihov napad podržavali su artiljerija, avijacija i tenkovi. Četvrta četa branila je pravac koji vodi iz primorja na položaj Staze, a 2. četa na sjevernoj strani Biokova – od pravca Zagvozda ka Turiji. Upornom odbranom 2. čete neprijatelj je zadržan na polaznim položajima. Međutim, na pravcu Staze neprijatelj je pojačao dejstvo i uz pomoć artiljerije i avijacije prisilio borce 4. čete da se povuku. Time je ovladao cestom koja od Makarske preko Staze vodi ka Kozicama i Vrgorcu. Tada se i 2. četa morala povući sa položaja Turije, Borci 4. i 2. čete povlačili su se ka vrhovima Biokova – na kotu Sv. Jure nanoseći neprijatelju gubitke.

Zbog takvog razvoja situacije štab Bataljona »Josip Jurčević« je odlučio da sa cijelim bataljonom, osim 5. čete, koja je ostala na istočnom dijelu Biokova, probije neprijateljski obruč i izbije u Aržano, gdje su se nalazile jedinice 1. proleterske brigade. Bataljon, u čijem su sastavu bile 1, 2, 3. i 4. Omladinska četa sa 602 borca, probio se u noći 28. avgusta, spustivši se niz padine planine u rejonu Dubaca, prešao cestu između Grabovca i Zagvozda, neopaženo stigao u Aržano i sastao se sa proleterima. Susret srpskih i crnogorskih proletera sa neustrašivim biokovskim borcima bio je dirljiv i pokazivao da je narodnooslobodilačka borba zajednička za borce svih krajeva naše zemlje. Gotovo cijela Omladinska četa stupila je u 1. proletersku brigadu.

U borbama na Biokovu Italijani, ustaše i četnici vršili su nezapamćena zvjerstva nad golorukim narodom.

Na teritoriji Aržano – Studenci Bataljon »Josip Jurčević« se reorganizovao, a potom u širem rejonu Livna, po naređenju štaba 4. operativne zone sa 273 borca ušao u sastav 1. dalmatinske brigade početkom septembra 1942. godine. Oko 150 boraca je ušlo u sastav proleterskih brigada, a od preostalih boraca formiran je 4. septembra 1942. bataljon koji je sa Bataljonom »Vojin Zirojević« i Duvnanjskim bataljonom ušao u 3. dalmatinski partizanski odred. Za komandanta 3. dalmatinskog odreda postavljen je Petar Bogunović, za političkog komesara Neđo Bošković, za zamjenika komandanta Andrija Buble, a za zamjenika političkog komesara Mate Ujević.

Biokovski partizani od svojih prvih grupa, partizanske čete i kasnije Bataljona »Josip Jurčević« svoju borbu i akcije tijesno su povezali sa morem pojedinim akcijama na moru. Tu su bili prvi elementi, prva klica priprema i razvoja za kasnije formiranje 1. mornaričkog odreda u Podgori septembra 1942. godine. Biokovske jedinice i njihovi borci svojim prisustvom na makarskom području obezbeđivali su postojeće punktove na obali, koji su služili kao stalne i dosta sigurne veze sa ostrvima srednje Dalmacije (Hvar, Brač, Korčula i Vis). Sa njih su, naročito u drugoj polovini 1942. godine, osim partijske veze, stizale brojne grupe boraca koji su preko Biokova vezom odlazili ka Bosni, dok je jedan broj od njih ostajao na Biokovu u sastavu tamošnjih jedinica.